

EELK USUTEADUSE INSTITUUT

USUTEADUSKOND

KIRIKULOO ÕPPETOOL

JANE VAIN

EESTLASTE PALVERÄNNAKUJUTUSTUSED 21. SAJANDI
ALGUSKÜMNENDITE AJAKIRJANDUSES

Magistritöö

JUHENDAJA Prof RIHO SAARD

TALLINN 2020

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	2
I PALVERÄNNUST.....	8
1.1. Lähenemisi palverännupraktikale.....	8
1.2. Palveränduri aspekte.....	13
1.3. Palverännumotiivid.....	16
1.4 Palverännud Eestis.....	20
II KRISTLIKE JA SEKULAARSETE VÄLJAANNETE VÕRDLUS.....	25
2.1. Palverännujutustuste kajastumine.....	25
2.2. Erinevused palverännumotiivides kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes.....	29
2.2.1. Kristlikud väljaanded.....	29
2.2.2. Sekulaarsed väljaanded.....	32
2.2.3. Erinevused ja sarnasused.....	38
KOKKUVÕTE.....	42
SUMMARY.....	47
ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	48

SISSEJUHATUS

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on uurida palverännakute kui 21. sajandi rahvapärase religioossuse ühe fenomeni kajastamist Eesti ajakirjanduses. Selleks võrreldakse palverännujutustuste kirjelduste ja motiivistiku erinevusi kristlikus ja sekulaarses ajakirjanduses - kuidas kajastuvad Eesti kristlikes ja ilmalikes väljaannetes inimeste isiklikud palverännulood 21. sajandi esimestel kümnenditel, millised on erinevused või kokkulangevused kristlikus meedias ja sekulaarses meedias esitatud inimeste palverännulugudes, millised on erinevused või kokkulangevused kristlikus meedias ja sekulaarses meedias ilmunud lugudes esitatud motiivides.

20. sajandi 80-test aastatest alates on palverännud Euroopa kristlikus kultuuriruumis muutunud üha tuntumaks ja populaarsemaks nii kristlaste kui sekulaarsete inimeste seas. Eestiski avastatakse individuaalselt, aga taasavastatakse ka suurte institutsioonide, nii luterlike kui ka uusprotestantlike koguduste tasemel, keskaegse palverännakuga seotud sihtkohti ning palve- ja meelearanduse vaimsust. Eesti Evangeelses Luterlikus kirikus on viimastel aastakümnetel leidnud oma koha Taizé palverännakud ja palvused, retriidid¹, Tooma missa, Eesti Kirikute Nõukogu Noortetöö Nõukogu (EKN3) oikumeenilised palverännakud². Need kristlase isiklikku usu elu süvendavad ning palveelu elavdavad vormid on jäänud peamiselt kristlaste ringi ja koguduste keskele, ent institutsioonilise kristluse piiridest üle ilmalikku ühiskonda on ulatunud palveränd, mis kätkeb endas kehalist liikumist, argipäevast väljaastumist pikemaks ajaperioodiks ning teelolemist pühasse paika. Palverännu mõiste on täna olulisel määral mõjutatud jaakobiteest³ (ld *peregrinatio compostellana*, hisp *Camino de Santiago*, ingl *St. James Way*, sks *Jakobsweg*), seetõttu on oluline jälgida sõna kasutamise konteksti.

Eesti usulise kuuluvuse näitajad on Euroopa ühed madalamad. 2000. ja 2011. aasta

1 Hedi Vilumaa. Retriit, mis see tähendab ja kuidas sünnib. – *Eesti Kirik*. 24.08.2010, [<http://www.eestikirik.ee/retriit-mis-see-tahendab-ja-kuidas-sunnib/>] 16.03.2020.

2 Urmas Oras. Palverändurite teekond Muhumaal. – *Eesti Kirik*. 18.09.2019, [<http://www.eestikirik.ee/palverandurite-teekond-muhumaal/>] 16.03.2020.

3 Jaakobitee – saksakeelse termini *Jakobsweg* ja eestikeelse apostel Jaakobuse nime kirjapildi eeskujul 2011. aastal MTÜ Maarjamaa Palveränd liikmete poolt kasutusele võetud omakeelne termin. Kasutatakse palverändurite seas paralleelselt hispaaniakeelse sõnaga *camino*.

rahvaloendused osutavad, et mõne uskkonna järgijana määratleb end veidi alla kolmandiku Eesti elanikkonnast ehk 29%. Ühtki usku ei pidanud 2011. aastal omaks 54% Eesti elanikkonnast. See tähendab, et erinevalt Eesti esimesest iseseisvusajast pole praegusel ajal meie ühiskonnas ühtegi kirikut või usuühendust ega ühte religiooni, mis ühendaks Eesti rahva enamuse⁴. Võimalik, et palverännakute populaarsus 21. sajandi maailmas, Euroopas ja Eestis tuleneb sellest, sekulariseerunud ühiskonnas ja sekulariseerunud inimeses on alal vajadus püha, sakraalse järele. See vajadus suunab teda erinevate usuliste ja vaimsete praktikate juurde.

Palverännak on üks niisugustest praktikatest, mille kuvand ajakirjanduses on ühtaegu positiivne ning julgustav. Kuigi sekulaarsete inimeste poolt kirjeldatud palverännakuid asetatakse väljapoole kristluse raami, taandades selle pelgalt ajalooliselt ja kultuuriliselt olulise tähendusega teedel matkamisele, võib artiklite suunitlusest ning inimeste kogemustest lähtuvalt väita, et palverännakutes on säilinud tugevalt kristlik sisu, mille tänapäeva inimene üsna lihtsalt ning enesestmõistetavalt omaks võtab: olgu selleks siis rännaku sihtpunktina pühaku säilmed, Jaakobuse kuju kallistamine, olemuselt kristlikud põhimõtted – kasinus, tähelepanelikkus ligimese suhtes ning sihikindlus oma eesmärgile jõudmisel.⁵ Võib väita, et palverännak oma tänapäevsel kujul on inimestele vastuvõetav vorm kohtuda kirikuga nii hoone, kogukonna kui Kristuse ihuna.

Eesti ajakirjandusväljaannetel on oluline roll palverännakute kajastamisel, kõige enam on neid kajastatud intervjuudena palverännul käinud inimestega ning konkreetsete inimeste reisilugudena.⁶ Nii intervjuudes kui reisilugudes on tähtsal kohal motiivid ja põhjused, miks inimene on palverännakule läinud. Motiivide ja põhjuste vaatlemine ja analüüsimine aitab kaasa palverännu kui 21. sajandil väga mitmetahuliseks kujunenud fenomeni mõistmisele.

Palverännumotiivide selgitamiseks Eesti kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes on seatud järgmised uurimisküsimused:

- 4 Priit Rohtmets. *Eesti usuelu 100 aastat*. Riigikantselei, AS Postimees Grupp, Post Factum, 2019, 188.
- 5 Jane Vain. *Palverännakute kajastamine Eesti sekulaarses ajakirjanduses*. Diplomitöö. Juh I.Kurg. Tallinn, 2015, 35.
- 6 Ibid, 37–38.

- kuidas kajastuvad inimeste isiklikud palverännulood Eesti väljaannetes;
- millised on erinevused või kokkulangevused kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes esitatud inimeste palverännulugudes,
- millised on erinevused või kokkulangevused kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes ilmunud lugudes esitatud motiivides.

Uurimismeetodiks on valitud põhistatud teooria (*grounded theory*) meetod. Antud meetodi arendasid 1960-tel aastatel välja Barney Glaser ja Anselm Strauss. Põhistatud teooria aluseks on põhimõte, et teooria töötatakse välja empiirilistele andmetele tuginedes. Teooria nimi kätkeb endas põhimõtet, et teooria sünnib andmetest.⁷ Uurimises tähendab põhistatud teooria kasutamine analüüsiprotsessi pidevat peatamist, saadud andmete läbikaalumist ja hindamist. See tähendab võimaluste nägemist, seoste tuvastamist ja küsimuste esitamist, lähtumist andmetest enestest, mitte juba olemasolevatest kategooriatest või ettekirjutustest⁸.

Põhistatud teooria praktilist kasutamist iseloomustavad alljärgnevad tegevused:

- samaaegne andmete kogumine ja analüüs;
- info kodeerimine ja kategoriseerimine andmetest, mitte eelnevalt loogiliselt tuletatud hüpoteesidest lähtuvalt;
- pideva võrdlusmeetodi kasutamine, mis tähendab pidevat võrdlust analüüsi igal tasandil;
- pidev teooria arendamine andmete kogumise ja analüüsi igal tasandil;
- memode kirjutamine kategooriate väljatöötamiseks, nende omaduste kindlaksmääramiseks, kategooriate vaheliste suhete määratlemiseks ja lünkade avastamiseks;

7 Detlef Lienau. *Religion auf Reisen. Eine empirische Studie zur religiösen Erfahrung von Pilgern*. Hgg. von Wilhelm Gräb, Michael Meyer-Blanck. Praktische Theologie und Kultur 24. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder GmbH, 2015, 164.

8 Kathy C. Charmaz. *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. Los Angeles; London; New Delhi; Singapore: SAGE, 2006, 135.

- sihtgrupi valim on teooria konstrueerimise aluseks, mitte statistilise esindatuse jaoks;⁹

Põhistatud teooria oluline metodoloogiline põhimõte on see, et teaduslikku uurimust käsitletakse kui tundmaõppimise protsessi, mille käigus teadmine areneb ja laieneb iga uue sammuga. Iga uus samm testib eelmisest sammust tekkinud teadmist ja lisab uut¹⁰.

Käesoleva töö autor leiab, et palverännule mineku motiivide kajastamise uurimiseks palverändurite isiklikes lugudes Eesti kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes on põhistatud teooria sobiv, kuna praegu puuduvad uurimused selle kohta, kuidas kajastuvad inimeste isiklikud palverännulood Eesti väljaannetes; millised on erinevused või kokkulangevused kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes esitatud inimeste palverännulugudes, millised on erinevused või kokkulangevused kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes ilmunud lugudes esitatud motiivides ehk siis puudub praegu Eestile sobiv teoreetiline alus, mis võimaldaks eelnevaid hüpoteese püstitada.

Antud töös kasutatakse samaaegset andmete kogumist ning kvalitatiivset ja kvantitatiivset analüüsi ajaleheartiklite valiku ja lugemise abil, pidevat võrdlust loetud ja lisanduvate artiklite vahel ning teooria arendamist andmekogumise ja analüüsi tasandil. Valimiks on palverännul käinud inimestega tehtud intervjuud ning reisilood, mis käsitlevad konkreetse inimese palverännulugu. Töös keskendutakse uurimisobjektiks olevate inimeste isiklikku palverännujutustust kajastavate artiklite sisule ja infole.

Valimi koostamiseks teostati kvantitatiivne analüüs teostades märksõnadega *palveränd*, *palverännak* ja *palverändur* esmalt veebiotsing Google otsimootoriga. Seejärel teostati samade märksõnadega otsing väljaannete Postimees, Eesti Ekspress, Õhtulehe, Eesti Kiriku ja Teekäija veebiarhiivides. Kolme esimese sekulaarse väljaande arhiivis täisartiklitele ligipääsuks tuli registreerida end tellijaks. Nimetatud väljaannete veebiarhiivid hõlmavad ka maakonnalehtede ja veebiportaalide arhiive. Kristlike väljaannete arhiividele juurdepääs on tasuta.

9 Charmaz 2006, 4–6.

10 Judit Strömpl & Krista Lepik. Põhistatud teooria. *Tartu Ülikooli sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaasi kodulehekülg*. 2014, [<https://sisu.ut.ee/samm/pohistatud-teooria>]

Leitud palverännuteemalistest artiklitest valiti välja kristlikku kultuuriruumi käsitlevad artiklid ning neist omakorda konkreetsete inimeste palverännulood.

Valikukriteerumid olid järgnevad

- inimesega oli tehtud intervjuu,
- inimene oli palverännuloo ise kirja pannud,
- palverändu kirjeldav artikkel tugines inimese jutule ja artiklis esines minavormis esitatud infot, kus inimene väljendas oma isiklikku kogemust,
- artikkel kõneles juba toimunud rännakust.

Valitud artiklid jäävad ajavahemikku esimese ja viimase palverännuloo ilmumise vahel 09.04.2002 – 09.12.2019. Valimisse jäi 50 artiklit, 39 sekulaarsetest väljaannetest ja 11 kristlikest väljaannetest. Valimi üheks puuduseks on kindlasti see, et konkreetsete inimeste palverännujutustusi võib olla ilmunud veelgi paber kandjal kristlikes väljaannetes, mis on jäänud antud meetodit kasutades kõrvale ning kindlasti võis jääda mõni oluline artikkel ka veebiotsinguga tähelepanu alt välja.

Kvalitatiivse sisuanalüüsi abil võrreldi kristlikus ja sekulaarses ajakirjanduses ilmunud artikleid sellest lähtuvalt, millised palverännakule mineku põhjused konkreetsete inimeste palverännulugudes esile tulevad ning kas ja milliseid erinevusi ilmnes kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes ilmunud palverännulugudes esitatud motiivide vahel. Artiklites esitatud palverännule mineku motiivid ja põhjendused märgiti järjest memodesse, jooksvalt grupeeriti sarnased väljendid ja mõtted, näiteks „aja peatamine” ja „aja maha võtmine”. Seejärel vaadeldi, millised motiivid esinevad sekulaarsetes väljaannetes ja millised kristlikes, mis on sarnane ja mis on erinev.

Töös kasutatakse uurimusi ja lähenemisi järgnevatelt autoritelt – Eesti teoloog ja vaimulik Kristel Engman, Eesti teoloog ja vaimulik Arne Hiob, Šveitsi teoloog ja vaimulik Detlef Lienau, Austria moraaliteoloog Michael Rosenberger, Eesti folklorist ja religiooniantropoloog Tiina Sepp, medievist Aldur Vunk ja teised.

Töö koostamise suurim väljakutse seisnes selles, et palverännu uurimine käesoleval

sajandil on oma mitmetahulisuse tõttu jagunenud erinevate teadusvaldkondade vahel ning parema ülevaate saamiseks tuleb kasutada erinevate valdkondade allikaid ja autoreid.

Käesolev töö koosneb kolmest põhipeatükist. Esimeses peatükis püütakse avada palverännu mõistet – mis on palverännu olemus erinevatest vaatepunktidest lähtuvalt. Samuti püütakse avada palveränduri mõistet – inimene kui teeline, kes käib siin maa peal Kristuse jälgedes ja on teel taevase kodu poole. Kolmandaks vaadeldakse palverännumotiive kristluse loo algusest 21. sajandini. Teises põhipeatükis käsitletakse vastava uurimismetoodika alusel teostatud analüüsi käiku püstitatud uurimisküsimustele vastamiseks. Selleks vaadeldakse palverännulugude kajastumist Eesti ajakirjanduses, seejärel võrreldakse kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes ilmunud palverännulugusid ja analüüsitakse neis esitatud palverännule mineku motiivide erinevusi või sarnasusi. Kolmandas põhipeatükis esitatakse analüüsitulemuste põhjal järeldused palverännumotiivide kohta kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes.

Töö väga kannatliku juhendamise ja heade mõtete eest tänan südamest dr Riho Saardi. Samuti tänan dr Tiina Seppa kaasamõtlamise, näpunäidete ja tõlkeabi eest. Tänan ka dr Liina Kilemitti asjaliku kriitika eest seoses uurimismetoodikaga. Tänan armsaid sõpru ning EELK Pärnu-Jakobi koguduse häid liikmeid.

I PALVERÄNNUST

1.1. Lähenemisi palverännupraktikale

21. sajandil on palverännust (ld *peregrinatio*, ingl *pilgrimage*, sks *Wallfahrt*) ajastute- ja religioonideülesest fenomenist¹¹ ühelt poolt kujunenud poolreligioosne-poolsekulaarne praktika¹², mis kõnetab ühtviisi kristlasi kui mittekristlasi. Teiselt poolt aga võib palveränd, ühine palves rändamine, olla ühendaja konfessioonide vahel. Helsingi katoliku piiskopkonna üldvikaar Raimo Goyarrola leiab, et palverännakutest osavõtt on nähtus, mis näitab jätkuvat kasvutrendi, ja seda mitte ainult katoliiklaste, vaid ka luterlaste hulgas: Jumala rahvas, kes kulgeb koos Kristusega nii füüsiliselt kui ka vaimulikult Püha Vaimu poolt juhitud Isa Jumala suunas. Oleks seepärast soovitatav organiseerida veelgi enam oikumeenilisi palverännakuid, millega kaasnevad palve ja kahetsus, ning mis valmistavad ette meie hinged koos vastu võtma Jumala päästvat armu.¹³

Medievist Madeleine Pelner Cosman (1937–2006) defineerib palverändu järgmiselt:

*retk pühasse paika, kas mõnda kaugelasuvasse punkti, nagu Jeruusalemm, või kohalikku kohta, nagu Püha Jaakobuse haud Compostelas Hispaanias.*¹⁴

Esimest korda leidub sõna *peregrinatio* tähendusega „füüsiline liikumine ühest kohast teise”, Tertullianuse kirjelduses, kuidas Maarja läheb külastama Jeesust (Lk 8:20). Samuti tähendas *peregrinatio* kristlaskonna vaimset eksiili ja ajutisust maa peal – *ecclesia peregrina* ja hinge palverännakut – *peregrinatio animae*. Sõnaga *peregrinus* on IV. sajandil kirjeldatud ristimiskandidaate, pidades silmas nende spirituaalset palverännakut esimesele armulauale¹⁵

11 Kristel Engman. Palverännakule Jumalaga, sinna ja tagasi. – *Lehed ja tähed 7. Rännakud ajas, looduses ja teaduses. Looduse ja teaduse aastaraamat*. Koost. Ulvar Käärt; Indrek Rohtmets. Tallinn: MTÜ Loodusajakiri, 2014, 91.

12 Tiina Sepp; Atko Remmel. The Pilgrimage Landscape in Contemporary Estonia: New Routes, Narratives and Re-Christianization. – *Numen*, 2020. (ilmumas)

13 Raimo Goyarrola. 20 vuotta yhteisestä julistuksesta vanhurskauttamisopista uskon kautta: entä nyt? – *Reseptio*, 1/2020, 62.

14 Madeleine Pelner Cosman. *Keskaja leksikon*. Tallinn: Perioodika AS, 2001, 194.

15 Wendy Pullan. Intermingled Until the End of Time: Ambiguity as a Central Condition of Roman & Early Christian Antiquity, Seeing the Gods. Eds. Jan Eisner; Ian Rutherford. Oxford: Oxford University Press, 2005, 387.

Kristliku palverännu juured peituvad vanatestamentlikes palverännakutes templi juurde,¹⁶ hiljem kujunes Kristuse isikust, Tema järgimisest ja evangeeliumi kuulutamisest välja ametlik palverännuideoloogia, mille keskseks narratiiviks on Jeesuse ilmumine jüngritele Emmause teel (Lk 24:13-35).¹⁷

Suurbritanna ajaloolase Hugh McLeodi sõnul iseloomustavad palverännakut kolm olulist aspekti: pühaduse mõiste, uskumus, et pühadusega võib kohtuda kindlates paikades ning nendesse paikadesse rändamine¹⁸

Kristel Engmani järgi on palverännak üks askeesi vormidest, mille käigus soovitakse vaimselt puhastuda, rikastuda ja tunnetada Püha. Palverännak sisaldab endas kahte suhet – vertikaalset suhet Jumala ja inimese vahel ning horisontaalset suhet, mis toob inimese iseenda juurde.¹⁹ Palverännu juures on oluline teelolemine, teel toimuv – rituaalid, kohtumised teiste ränduritega, omaenda läbielamised ja kogemused. Palveränd on on osadus, võimalus kogeda sarnast nende ränduritega, kellega rännatakse koos hetkel, aga nendega, kes on olnud sellel teekonnal enne ja nendega, kes tulevad pärast.²⁰

„Püha” mõiste seadis religiooni keskmesse religiooniloolane Rudolf Otto (1869–1937). 21. sajandi alguskümnendite inimene leiab pühadust järjest enam omaenda kogemustest, tema füüsiline meetod ja viis püha kogemisel on muutunud. Näiteks püüab inimene pühaga kokku saada rohkem oma keha liikumisele ja kõndimisele tähelepanu pöörates.²¹ Kõndimine, rändamine, liikumine oli väga tuntud meetod Iirikeldi kloostrikirikutes, mille nad olid idakiriku kloostritelt omandanud, et kodukohast ja oma kloostrist lahkumine ning kõrvalisse maanurka elama asumine oli kõrgeim väljendus askeetlikust elust ja meeleparandusest, mida nad nimetasid

16 Jean Brière. *Biblische Wurzeln der christlichen Wallfahrt. – Auf den Wegen Gottes. Die Geschichte der christlichen Pilgerfahrten.* Hg. Henry Branthomme; Jean Chélini. Paderborn: Bonifatius, 2002, 31–32.

17 Kristel Engman. Palverännak kui ajastuteülene fenomen. – *Kirik & Teoloogia*. 22.06.2012. [<https://kjt.ee/2012/06/palverannak-kui-ajastuteulene-fenomen/>] 02.04.2020.

18 Tiina Sepp. *Pilgrim's reflections on the Camino de Santiago and Glastonbury as expressions of vernacular religion: fieldworker's perspective.* Tartu Ülikooli doktoritöö. Juh Ü. Valk. Tartu, 2014.

19 Engman 2012.

20 Engman 2014, 91.

21 Riho Saard. *Kristluse ajalugu selle algusest tänapäevani.* Tallinn: Argo, 2013, 583.

peregrinatio pro Christo ehk rändamiseks Jeesuse eest ja askeetlikuks kodutuseks.²²

Benediktiini munk Anselm Grüni järgi on palveränd võõrsilolek, eemal kodust ja kõigest tuttavast. Võõrsilolek tähendab ka hädas olemist, ebakindlust ja ebaturvalisust. Sestap on külalislahkus, mida võõrale osutada tuleb, oluline osa palverännust. Võõras kohatakse Kristust ennast ja võetakse oma kodus vastu. Selle järele päritakse rahvaste kohtus (Mt 25:31-46). Kristus elab maa peal ise nii, et tal pole kohta, kuhu pead panna (Lk 9:58). Jumala kodakondsetena elame meie selles maailmas võõraste seas, nagu lambad huntide seas (Mt10:16).²³ Grüni järgi seostub palverännul olemisega Jeesuse nõue enda salgamiseks, kui soovitakse tema järel käia (Mt 16:24). Jeesuse järgimine tähendab olla sama võõras siin maa peal, rännata läbi maailma ilma kindla peatuspaigata.²⁴

Detlef Lienau jaoks on palveränd otsene juurdepääs tõelisele maailmale, sest argipäevase mõjutab inimese maailmamõistmist meedia. Traditsioonid ja tavad on üha dünaamilisemas ja muutuvamas ühiskonnas hajumas. Inimesed vajavad ühetähenduslikkust seal, kus pluralism kirjeldab maailma suhtelise ja konstrueerituna. Tema arvates on palverännak üks võimalus tajuda maailma ühetähendusliku ja konkreetse.²⁵ Samas ütleb ta, et palverännakust on saanud rituaal, mille eesmärk ei ole püsiva kogukonna tekkimine, vaid on omandanud hetkelise iseloomu.²⁶ Tema hinnangul on palverännak kaasaegse religioosse praktika peegel, mis on innovatiivne ja dünaamiline ja annab inimesele võimaluse kogeda, et nad saavad osaleda ja protsessi kujundada, et on olemas ruum eksperimenteerimiseks ja mängulisuseks. Protsessis pole oluline perfektne vorm, vaid kiired lahendused. Oluline on suhtlemine teistega, aga ka materiaalsed esemed.²⁷

Michael Rosenberger leiab, et palveränd on liturgia, Jumalarahva jumalateenistus. Tema hinnangul on palverännul liturgiana mitmeid eeliseid, selle kõrval pole

22 Saard 2013, 121.

23 Anselm Grün. *Auf dem Wege. Zu einer Theologie des Wanderns*. Münsterschwarzach: Vier-Türme-Verlag, 2008, 14–16.

24 Ibid, 16–17.

25 Detlef Lienau. Sich erlaufen. Pilgern als Identitätsstärkung. – *International Journal of Practical Theology*, 13/2009, 62.

26 Detlef Lienau. Individualisierung der Religion? Pilgern zwischen religiösen Subjektivität und Autonomieverlust. – *Zeitschrift für Religionswissenschaft*, 1/26, 2018, 97.

27 Detlef Lienau. Fragile Rituale beim Pilgern. – *Liturgie und Kultur*, 2/2017, 74.

liturgiavormi, kus usklikud protsessis nii intentsiivselt osaleda saavad, kus ihuline osalemine on nii vahetult tuntav, mis võimaldab vahetult loodu kogemist ning mille kestus on väga pikk.²⁸ Ta tsiteerib Šveitsi teoloog Herbert Haagi (1915-2001), kes kirjutab oma raamatus *Wallfahrt und Wandlung* (1973):

Ilmselgelt tuleb meil, inimestel, asuda teekonnale küsimustes, mis puudutavad Jumalat ja Tema lunastust. Piibel, mis kõneleb meie lunastusest, ei räägi õigupoolest muust kui rännakutest. Kõik rändavad – esiisad rändavad, Mooses rändab rahvaga läbi kõrbe, prohvetid rändavad, Jeesus rändab, Apostlid rändavad, Paulus rändab ühelt maalt teisele ja ühest linnast teise. Me kujutame Jumala riiki ette rahu ja vaikuse riigina. Ent Piibel annab meile sellest hoopis teise pildi. Kus iganes Jumal inimesele läheneb, seal paneb Ta inimese liikuma, saadab ta rännakule.²⁹

Rosenbergeri jaoks on palverännak ka „jalgedega palvetamine” (sks *Beten mit den Füßen*). See on terviklik, intensiivne usu elluviimine, väljanäitamine. Palverändurid kogevad kogemuse vahetust – nad ise pühitsevad oma usku iga keharakuga. Palveränd on kõrgeimal tasemel aktiivsus, milles osalevad kõik meeled ja kogu keha. Tema arvates on palverännak ka oikumeeniline sündmus. Olenemata kirikulõhedest on mõned palverännusihpunktid jäänud oikumeeniliseks nagu näiteks Anastasis Jeruusalemmas.³⁰ Sellega resoneerub Luterliku Maailmaliidu dokumendi *Misjon kontekstis: uuenemine, lepitus, võimestamine* punkt 3.3.4, mis kutsub üles palverännakuid elustama misjonipraktikana, mis oleks muuhulgas ühelt poolt hea võimalus õppida, kogeda ja kasvatada solidaarsust ning teisalt võimalus vastastikuseks vaimulikuks kinnitamiseks ja sõna ja teoga tunnistamiseks.³¹

Palverännakuid võib vaadelda ka kui ühte turismiharu, sakraal- või religiooniturismina, mille sisuks on pühadesse paikadesse rändamine ilma usulise motiivita. Ajaloolane ja arheoloog Aldur Vunk leiab, et palverännak on niihästi

28 Michael Rosenberger. *Kleine Theologie der Wallfahrt*.

[<https://www.wallfahrtsservice.de/theologie/kleine-theologie-der-wallfahrt>] 02.05.2020.

29 Michael Rosenberger. *Wege, die bewegen. Eine kleine Theologie der Wallfahrt*. Würzburg: Echter Verlag GmbH, 2005, 20.

30 Ibid, 65, 132.

31 Luterlik Maailmaliit. *Misjon kontekstis: uuenemine, lepitus, võimestamine* (3. osa). – *Kirik & Teoloogia*, 20.03.2020. [<https://kjt.ee/2020/03/misjon-kontekstis-uenemine-lepitus-voimestamine-3-osa/>] 05.05.2020.

keskaegse kui ka tänapäevase turismitööstuse aluseks – palverändudega seotud taristu loomisega sai võimalikuks süsteemne palverändamine ja kohalikule teenindavale personalile muutus palverändurite teenindamine kasulikuks. Palverännak oli keskajal ainus võimalus uute maade ja inimestega tutvuda, rikastavaid kogemusi saada ning ka stressi maandada.³²

Saksa religiooniteadlane Isabella Schwaderer näeb palverännakut kui postmodernse religioossuse või vaimsuse metafoori. Kaasaegne religioossus on eklektiline ja hägustunud piiridega sakraalse ja profaanse ning kogukondliku ja individuaalse vahel. Näiteks toob Schwaderer palverännu ülemineku turismiks ning vastupidi. Tema hinnangul on uues vaimsuses näha pidevat rahva ja kiriku lahknemist. Nii kiriku kõrval, kui ka sees tekivad uued alternatiivse vaimsuse ruumid ning palverännak näib tema arvates olevat üks nendest ruumidest. Palveränd võimaldab kaasaegsel inimesel hoida end maailmavaateliselt ja institutsionaalselt sõltumatusena ning suurendada individuaalse kogemuse osa. Samuti kõnetab Schwadereri arvates palveränd, mille juured on sügaval religioossetes traditsioonides, ka neid inimesi, kes ei tunne end kirikuga seotud olevat.³³

Folklorist ja religiooniantropoloog Tiina Sepp ning kirikuloolane Atko Rimmel kirjeldavad palverännakuid kiriku ja ühiskonna uue ühendajana, sillana (ingl *bridging*). Selle aluseks on palverännu mitmetähenduslikkus ehk siis see võib erinevatele inimestele tähendada erinevaid asju. Eesti Jaakobitee Sõprade Seltsi poolt korraldatud palverännakud on olnud sillaks kiriku ja „teiste” vahel, võimaluseks sekulaarsetel või ennast vaimseteks otsijateks nimetavatel astuda kiriklikku ruumi ja saada tuttavamaks kristliku elustiiliga.³⁴

Kokkuvõtlikult on palveränd täna mitmepalgeline ja mitmetahuline nähtus, mis pakub huvi kristlastele ja mittekristlastele ning milles nähakse võimalikku abivahendit oikumeenilise mõistmise suurendamiseks konfessioonide vahel. Palveränd on askees, Kristuse järgimine, jalgadega palvetamine ja jumalateenistus.

32 Aldur Vunk. Palverännakud kinkisid kaasajale turismitööstuse. – *Pärnu Postimees*. 15.06.2005. [<http://www.parnupostimees.ee/2116463/aldur-vunk-palverannakud-kinkisid-kaasajale-turismoostuse>] 02.05.2020.

33 Isabella Schwaderer. Pilgern – eine religionswissenschaftliche Einordnung eines zeitgenössischen Phänomens. – *Theologie der Gegenwart*, 2/62, 2019, 96–101.

34 Sepp; Rimmel 2020.

Teisalt peegeldab palverännak religiooni individualiseerumist, see on võimalus kaasaegses killustunud ühiskonnas tajuda maailma heas mõttes kitsalt, ühetähenduslikult, kogeda püsivaid traditsioone ja tavasid. Palverändu võib vaadelda ka kui üht turismivormi. Palverändu nähakse potentsiaalse misjonipraktikana ning sillana kiriku ja ühiskonna vahel. Neid lähenemisi ühendab mõistmine, et palveränd on liikumine, füüsiline ja vaimne, kindla sihtpunkti, püha paiga, Jumala poole.

1.2. Palveränduri aspekte

Kristliku palveränduri (ld *peregrinus*, ingl *pilgrim*, sks *Pilger*, *Wallfahrer*, hisp *peregrino*) eeskujuks on Aabraham, keda Jumal kutsus üles teele minema (1Ms 12:1). Aabraham jättis maha kõik, mis oli talle armas ja oli seni tema identiteeti kujundanud. Ta usaldas end täielikult Jumala hoolde, kes oli lubanud teda täielikult hoida ja kaitsta. Ta ei teadnud, millist teed pidi minna, milline oli tegelik kaugel eesmärk, ning tema ise oli sellest hetkest alates võõras, kes oli lahti öelnud kõigist sidemetest.³⁵

Arheoloog Andrea Rottloff vahendab, et palverändur on oma olemuselt teeline, läbisõitja (ld *Homo Viator*). Oma palverännakutel püüab ta järgida Jeesuse eeskju (ld *imitatio Christi*) ja võtta kõik teel ettetulevad raskused vastu rõõmsa vaprusena.³⁶

Michael Rosenberger ütleb, et vanatestamentliku Iisraeli jaoks Jumala rahvas teelolev rahvas, sest maa peal ei ole püsivat paika. Teelolemine on Iisraeli väljapääs orjusest ja vangistusest suunaga Jumala poolt töötatud maale. Jeruusalemma tempel on kui telk (1Kn 7) Jumala rahva keskel, mis meenutab kõrbeteekonnal kaasas olnud püha telki. Aasta kõige olulisemal pühal, paasapühal, meenutatakse olukorda vahetult enne teeleminekut:

Ja sööge seda nõnda: teil olgu vöö vööl, jalatsid jalas ja kepp käes; ja sööge seda rutuga – see on paasatall Issanda auks! (2Ms 12:11).

Püha peab meenutama teeleminekuhetke ja teelolemist. Oma teekonnal satub Jumala rahvas kitsikusse, kiusatusse (2Ms 17:1-7), igatseb tagasi turvalisusesse (2Ms 16:3).

35 Notker Wolf. *Wohin pilgern wir? Alte Wege und neue Ziele*. Reibek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2011, 30.

36 Andrea Rottloff. *Stärker als Männer und tapferer als Ritter. Pilgerinnen in Spätantike und Mittelalter*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2007, 11.

Jeesus jätkab teeloleku traditsiooni. Ta kogub enda ümber jüngrid ning liigub paigast paika. Palverändur on Jeesuse järgija, kes jätab sõna otseses mõttes kõik maha ning asub Tema jälgedes teele.

Rosenberger vahendab Aurelius Augustinust, kes mõistab kirikut kui *civitas peregrina*, kui teelolevat linna. See linn on täis võõraid, kes on läbi oma aja raskuste ja keerukuste teel taevase täiuse poole.³⁷

Ta osutab ka Vatikani II kirikukogu dokumendile *Lumen gentium*³⁸, milles kirikut tervikuna mõistetakse Jumala rahvana, kes on palverännul. Palverändurina teel olemine tähendab muutumist, Jumalale Piibli ja traditsiooni kaudu otsa vaatamist ja oma piiratud teadmiste tunnistamist. Palverännul olemine on dialoogi astumine teise inimeste, kultuuride ja religioonidega. Palverännul kuulutatakse evangeeliumi jagades oma rõõme, muresid, hirme ja leina teiste inimestega, ollakse kõigiga solidaarsed ja käiakse nendega koos.³⁹

Detlef Lienau ütleb, et ka tänapäeval on palverändur võõras, kes liigub võõral maal, kohtab võõraid inimesi, võõraid tavasid ja elukorraldust ja kogeb iseennast ebataavalises tegevuses. Ta on jätnud maha oma argipäeva ja selle reeglid ning asetanud ennast ruumi, mis on olemuslikult traditsiooniline, hierarhiline ja kannab endas kindlaid rituaale⁴⁰

Lienau iseloomustab palverändureid passiivsetena või aktiivsetena lähtuvalt nende kogemuste saamise viisist palverännuteel ning tugineb sealjuures neljale dimensioonile, mis on horisontaalsel ja vertikaalsel teljel. Horisontaalsel teljel on keskendumine loodusele ja teistele inimestele, vertikaalselt teljel on keskendumine endale ja transtsendentsele.

Passiivselt kogedes inimene avab end, annab end ära, annab kontrolli käest, jätab end ümbritsevate asjade hoolde. Kehaline tunnetus ulatub üle isikliku ihu piiride, on osa millestki suuremast. Kõige sagedamini tekib selline kogemus seoses loodusega.

37 Rosenberger 2005, 90–92.

38 Dogmatische Konstitution. *Lumen gentium*. Über die Kirche.
[http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_ge.html] 15.01.2020.

39 Rosenberger 2005, 93.

40 Lienau 2017, 71.

Kogetakse kõikevõitvat ühtsustunnet ümbritsevaga, harmooniat, usaldatakse end selle tunde kätte. Passiivne kogeja tajub end osana suurest kõiksuse vereringest. Religioon on kui keskendumine olemise alusesse on vahetu tunnetava kohalolu hetkes ning mitte transtsendents sealpoolsuse poole suunatuse mõttes.

Aktiivne kogeja tegutseb kindlalt ja juhib oma käitumist ise. Palveränd on tema jaoks väljakutse, ta ületab sisemisi ja välimisi raskusi, töötab need läbi. Ta kasutab oma keha selleks, et midagi saavutada. Ta on suunatud tulevikus asuvale eesmärgile, mis teda siis pingutama paneb. Ta otsib iseseisvust, sõltumatust, ja enesejõustamist ja tahab end teostada ise kindlaksmääratud tegevuses. Aktiivne keskendub millelegi välisele – kas siis päevateekonna lõpp-punktile või millegi muutmisele argipäevas. Hetkes olemise asemel distantseerub ta sotsiaalsest keskkonnast, ületab loodust ja iseennast, ja seda kõike oma keha kasutades. Aktiivne ei lase asjadel end mõjutada, vaid käib koos nendega ja mõjutab neid.

Detlef Lienau toob välja, et klassikaline on palverännaku eneseületamiseks pidamine. Seda on näha juba eshatoloogilises teelolekus Jumala juurde heebrealaste kirjas ja varase munkluse *peregrinatio's*, mis kätkes endas kõige maise ületamist. Eneseületamine on oluline aspekt ka tänapäevase palveränduri jaoks. Eriti nähtav on see aktiivsete juures, kes keskenduvad millelegi eespoololevale. Passiivsed ületavad oma piire selleks, et samastuda ning ennast siduda. Aktiivsed ületavad „siin ja praegu“-t, passiivsed ületavad ennast „siin ja praegu jaoks“, avanevad ja seovad ennast sellega. Kummalegi kogejatüübile pole oluline enese sotsiaalse koha leidmine, vaid enda koha leidmine elutervikus.⁴¹

Kristel Engman on seisukohal, et kuna palverännaku mõiste kasutamine on laienenud ka mittereligioossetele rännakutele nagu näiteks kultuuriliselt või ajalooliselt oluliste paikade külastamine, siis võib sama avaralt läheneda ka palveränduri olemusele ning pidada palveränduriks seda, kes ennast ise palveränduriks peab.⁴²

41 Detlef Lienau. *Bewegte Religion – Eine Interview-Studie zur religiösen Erfahrung von Pilgern*. Hrsg. Andreas Heuser; Claudia Hoffmann; Tabitha Walther. *Erfassen – Deuten – Urteilen. Empirische Zugänge zur Religionsforschung*. Zürich: Theologischer Verlag, 2013, 114.

42 Engman 2014, 102.

Kokkuvõtvalt saab palverändurit kui isikut vaadelda erinevatest aspektidest lähtuvalt. Ta on osa Jumala rahvast, kes käib Jeesuse Kristuse jälgedes, et jõuda oma eesmärgini taevas. Ta on aktiivne või passiivne kogeja, kes oma argipäeva maha jättes asetab end teadlikult palverännutee ruumi, milles on kindlad tavad ja rituaalid. Arvestades palverännumõiste muutumist võib ka palverändurina ennast defineerida igaüks, kes end selleks peab.

1.3. Palverännumotiivid

Kristlikus maailmas võis juba IV. sajandi alguses olla levinud pühasse paika reisimine selle kummardamise eesmärgil, praktika, mis oli tuntud juudi ja paganlikest religioondest, nii leiab arheoloog Vicky Foskolou.⁴³ Palverännakule mineku tähtsaimad põhjused olid isiklik või kollektiivne vagadus ning usk Jumalasse ja pühakutesse. Nendele lähemalejõudmiseks otsiti paiku, kus Piiblis kirjapandud lood toimusid ja märtrite haudu - see on fundamentaalne inimlik vajadus, mida võib näha kõigis religioonides.⁴⁴

Saksa evangeelne teoloog Christoph Johannes Marksches sedastab, et „pühana” tajuti mätreid, sest nende avalik tunnistus Kristusest kui Issandast oli Püha Vaimu ligiolu ja toimimise märk (1Kr 12:3) ning nende erilisel viisil hukkamine tegi nad Kristuse sarnaseks. Pühakutena tajuti ka neid inimesi, *confessores*, kes küll oma Kristusesse usu tunnistamise eest eluga ei pidanud maksma, sest neid peeti oma teadmiste tõttu Pühas Vaimus olevaks (1Kr 12:3). Selliseks näiteks on inimestele praktilisi nõuandeid jaganud ja 459 pKr surnud sambapühak Siimeon, kelle vähem kui sada kilomeetrit Antiookiast asunud samba asupaik palverännupaigaks muutus.⁴⁵ Usuti, et eduka palverännaku tulemusena on võimalik külastatud paiga või pühaku pühadusest midagi kaasa võtta.⁴⁶ Oluline roll kristliku palverännukultuuri arengus oli keiser Constantinus suure ema Helena Püha Maa külastusel 326. aastal. Ta külastas Jeesuse eluga seotud paiku, lasi end Jordani jões ristida ning leidis legendi järgi püha

43 Vicky Foskolou. Eine Reise zu den Wallfahrtsstätten des östlichen Mittelmeerraums: „Souvenirs“, Bräuche und Mentalität des Wallfahrtswesens. — *Peregrinations: Journal of Medieval Art and Architecture* 2/2, 2007, 1. [<https://digital.kenyon.edu/perejournal/vol2/iss2/3>] 14.05.2020.

44 Rottloff 2007, 19.

45 Marksches, Christoph. *Das antike Christentum. Frömmigkeit-Lebensformen-Institutionen*. München: Verlag C.H. Beck oHG, 2006, 116—118.

46 Rottloff 2007 19.

risti, kuhu Jeesus oli naelutatud.⁴⁷ Tema mõjul sai iga kristlase tähtsaimaks sihtpunktiks ja maailma keskmeks Jeruusalemm koos tema ja tema poja Constantinus Suure poolt ehitatud kirikutega Jeesuse elu oluliste sündmuste – sünd, ülestõusmine ja taevaminek – paikadesse.⁴⁸

Keskajal võisid palverännule asumise põhjused olla nii religioossed kui ka ilmaliku laadi. Teele mindi paluma lähedase inimese tervenemise eest, töotuse täitmiseks, patukahetsuseks. Ilmalikku laadi põhjusteks võisid olla näiteks põgenemine kohustuste eest nagu sõjaväkke võtmine, lootus leida paremat tööd, kauplemine, ja diplomaatiline missioon. Palverännutee võeti ette ka lihtsalt reisimise, seiklemise ja uudishimu rahuldamise eesmärgil. Võimalik oli ka rahateenimine kellegi teise eest palverännaku ettevõtmise kaudu.⁴⁹ Aadlike jaoks olid põhjuseks ka õnne leidmise soov lahingutes ning rahva silmis suurema lugupidamise saavutamine.⁵⁰ Ka sotsiaalne komponent, suhtlemisvajadus oli tähtis. Laialt oli levinud soov olla koos sarnaselt mõtlevate inimestega, vahel oli aga ka tegemist lihtsa uudishimuga, teisi inimesi vaadelda.⁵¹

14. sajandi teisest poolest alates kasutati palverännakuid järjest sagedamini karistusena. See oli hea võimalus kurjategija ühiskonnast eraldada üheks, kaheks, kolmeks või viieks aastaks. Naasnu pidi kogukonna piiril esitama tõendid palverännaku sooritamisest ja saama lepituse kannatanult. 14-15. sajandil moodustasid palverännuteedel järjest suurema osa juba professionaalsed palverändurid, kellele mõni oma hinge saatuse pärast muretsev kristlane oli testamendiga jätnud juhtnöörid ja vahendid rännaku sooritamiseks.⁵²

15. sajandil lisandusid senistele palveränduritele rüütellikud palverännakud (*peregrinatio caballeresco*), mille teelemineku motiivideks olid igatsus kaugete

47 Engman 2014.

48 Foskolou 2007, 1.

49 Rosenberger 2005, 25–26.

50 Markus Gamper; Julia Reuter. Pilgern als spirituelle Selbstfindung oder religiöse Pflicht? Empirische Befunde zur Pilgerpraxis auf dem Jakobsweg. Hrg St. Jakobusbruderschaft Trier. *Abenteuer Pilgern. Ein populäres Thema interdisziplinär erforscht*. Würzburg, Echter, 2017, 89.

51 Rottloff 2007, 25.

52 Vunk 2018, 66-67.

maade järele, eelmainitud reisimislust ja uudishimu. Kaugele rändamiseks ei olnud enam vaja kindlat põhjust, vaid seda võidi ette võtta ka lihtsalt niisama.⁵³

19. sajandil muutusid Palestiina ja Jeruusalemm ränduritele ja reisijatele kättesaadavaks seoses raudteevõrgustiku arenguga, auruenergia kasutuselevõtu, uute kommunikatsioonivahendite ja muu tehnoloogilise arenguga. Jeruusalemm oli endiselt linn, kuhu iga endast lugupidav kristlane minna tahtis, sest reis Jeruusalemma andis kristlikes ringkondades inimesele teatud staatuse.

Soome kirikuloolane Janne Ahtola on vaadelnud briti ja vene palverändureid teekonnal Jeruusalemma. Briti ettevõtte *Thomas Cook & Son* mängis olulist rolli Palestiina suunal turismi arengus. Mitteusulistel eesmärkidel ehk tema hinnangul lõbureisijaid oli küll kordades vähem kui vene õigeusu palverändureid, keda aastas võis Palestiina jõuda ligi kümme tuhat.

Ahtola hinnangul tähendas enamikule briti päritolu reisijate jaoks reis Palestiinasse esmajoones püha paiga külastamist. Ta eristab neid tõelistest palveränduritest, kelle jaoks oli reis pigem religioosne riitus.⁵⁴

20. sajandi 1980-tel aastatel vallandunud palverännubuum Euroopas on lisaks religioossetele motiividele kantud ka vaimsetest ning ilmalikest motiividest.

Tiina Sepp on leidnud tänapäevasel Santiago teel palverändureid ja nende lugusid uurides, et palverännakule minnakse nii religioossetel kui mittereligioossetel motiividel. Tema uurimuses olid usulisteks põhjusteks palverännutee ettevõtmiseks Jumalale antud töötuse täitmine, Jumala tänamine, lähedase või enda tervise eest palumine ja Jumala otsimine. Mittereligioossetel põhjustel palverännuteele asunud inimeste motiivideks olid teraapia ehk sõltuvusest vabanemine, reisimine, sport, elukaaslase otsimine, karistuse kandmine, vagabundlus, heategevuseks raha kogumine.⁵⁵

53 Lienau 2015, 111.

54 Janne Ahtola. Organisoitua pyhiinvaellusta. Palestiina brittien ja venäläisten matkakohteena 1880-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan. – *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja*, 86, 1996. Toim. H. Mustakallio. Helsinki: SKHS 1997, 188.

55 Tiina Sepp. *Palverändurid ja turistid teel Santiago de Compostelasse*. Usuteaduskonna magistr töö. Juh Ülo Valk. Tartu, Tartu Ülikool, 2005.

Teoloog Arne Hiob ütleb, et pühendunud käivad palverännakutel oma usu tugevdamiseks, Jumala ja kaaskristlastega suhte kinnitamiseks ja mateeria kaudu Püha Vaimu tajumiseks.⁵⁶

Religioonisotsioloog Markus Gamper ja sotsioloog Julia Reuter toovad välja, et palverännule mineku motiivid on muutunud individuaalsemaks. Nende uurimus näitas, et palverännule minnakse peamiselt ennast leidma. Samas on ka soov argipäevast välja astuda, vaikust ja loodust nautida ning kogeda vaimset õhustikku. Religioosete motiividena tulid esile teiste religioonide tundmaõppimise ja kristlike paikade külastamise soov ja patukahetsus. Ka seikluste kogemise, sotsiaalse suhtlemise, teiste kultuuride tundmaõppimise ja sporditegemise soov olid palverännaku ettevõtmise motiivideks.⁵⁷

Michael Rosenberger on seisukohal, et iga inimese palverännak on mingitpidi religioosne või vaimne, sest nädalate kaupa jalgsi koos sadade teiste palveränduritega ühe sihtpunkti poole teel olles puututakse üht- või teistpidi kokku religioosete või vaimsete küsimustega. Tema hinnangul on igatsus õnne, täidetuse ja eluküsimustele vastuste saamine see, mis ajendab palverännakut ette võtma. Ka mittereligioossetel põhjustel palverännule asuja motiivides võib olla midagi enam kui uudishimu või tavalise puhkuse reisi ootus.⁵⁸ Huvitav tõik on see, et näiteks ingliskeelne puhkust tähistav sõna "holiday" juurdub püha mõistest "holy". Puhkamine kui püha aeg, argipäevast erinev aeg.

Anselm Grün ütleb, et kõikides religioonides rändavad inimesed kindlatesse paikadesse ja põhjus peitub nende hinges. Inimene kujutab endale Jumalat teatud kindlal viisil ette ja kuna inimene ise eelistab kindlaid kohti, siis arvab ta, et ka Jumal eelistab mõningaid paiku teistele, kus Ta siis eriliselt kohal ja tajutav on. Inimene soovib Jumala toimimise väest osa saada ja rändab seetõttu nendesse paikadesse, kus tema teadmise järgi Jumal ennast ilmutanud on. Peamine on soov kohtuda Jumalaga intensiivsemalt kui argipäevas ja usk, et kindlates kohtades on see rohkem

56 Arne Hiob. *Püha Maa, juudid ja Jeesus*. Tallinn, Johannes Esto Ühing, 2012, 251.

57 Gamper; Reuter 2017, 89–90.

58 Rosenberger 2005, 10, 21.

tõenäoline. Lisaks on kindlad palvesoovid, lootus valgustumisele ja hingele tugeleida ning usk, et palverännu sihtpunktis toimub tervenemine.⁵⁹

1.4 Palverännud Eestis

Aldur Vungi hinnangul jõudsid esimesed teadaolevad palverändurid Eesti alale kristliku kiriku laienemise ajal Põhja-Euroopas. 12. sajandil oli kristliku Euroopa piiride nihutamine relvastatud palverännakute ehk ristisõdade abil juba levinud ettevõtmine ja esimesed üleskutsed palverännakuteks meie esivanemate asualale olid nn ristisõjabullad. Sõdurpalverändurite kaitse all liikusid nähtavasti ka relvastamata palverändurid.

Vungi järgi algasid peale Eesti ala ristiusustamist 13.sajandi esimesel poolel siit palverännakud Lääne-Euroopa pühadesse paikadesse. Samuti jätkusid palverännakud Vana-Liivimaale, nüüd juba individuaalsete palverännakutena.

Esimene tuntud palverännusihtkoht Vana-Liivimaal oli Riia. Maarjamaa palverändurid pidi aga sisaldama teistegi paikade külastamist väljaspool Riia ja selleks võis olla ka Saaremaa. Aastased palverännakud Riiga või Liivimaale olid säilinud teadete põhjal populaarsed 13. sajandi keskelt kuni 1315. aastani.

Vunk ütleb, et 14. sajandil hakkas palverännukultuur muutuma – järjest enam saadeti inimesi karistupalverännakutele. Ühe, kahe, kolme või viie aasta pikkune palverännak andis võimaluse kurjategija ühiskonnast eraldada, sest tänapäevale sarnast tähajalist vanglas hoidmise praktikat veel ei olnud. Niisuguselt palverännakult naasnu pidi esitama kogukonnapiiril tõendid palverännaku sooritamise kohta ja saama kannatanult ka lepituse. Selle protsessi kõrval muutusid populaarseks piirkondlikud palverännupaigad. Palverännakuid kaugetesse paikadesse võeti Vana-Liivimaal ette veel merehädast pääsemise eest tänamiseks, tervise parandamiseks, kurjade aegade või õnne pööramiseks. 14. ja 15. sajandil käisid palverännakutel juba suuremas osas professionaalsed palverändurid, keda oli palganud mõni oma hinge pärast muretsev kristlane.

Vunk sedastab, et arheoloogilised leiud kinnitavad, et Eestist on rännatud Euroopasse Rocamadouri Prantsusmaal ja Santiago de Compostelasse Loode-Hispaanias.

59 Grün 2008, 37–38.

Tallinnast on leitud palverändurimärk, mis kinnitab Rocamadouri rändamist hiljemalt 14. sajandi algul ning Pärnust on leitud 14. sajandi teise poole kultuurikihist kammkarbi tükk, mis viitab jaakobitee palverännule. Rooma rännakute kohta selliseid kinnitusi veel ei ole, samas on Harju-Risti kiriku tornikellal säilinud Rooma juubeliaastate meene kujutis, mis ilmselt pärineb 14. sajandi teisest poolest.

Eesti palverännusihtkohtadest on teateid Tallinna ja Tartu toomkirikutest, Uus-Pärnu Püha Risti kabelist, Pirita kloostrist, Vastseliina Maarja roosipärja lossikabelist ja Viru-Nigula Maarja kabelist. Aldur Vungi sõnul aga puuduvad arhiivides allikad, mis aitaksid kohalikest palverännupaikadest ülevaadet saada. Tema hinnangul on võimalik, et keskaegses Eestis oli olemas arvukate palverännupaikade võrgustik, kuna ülejäänud hansaruumis see nõnda oli.⁶⁰

Seoses reformatsiooniga jäävad palverännakud soiku sarnaselt Euroopaga ka Eestis.. Martin Luther astub oma kirjas „Saksa rahva kristlikule aadlile” kaheteistkümnendas punktis üsna teravalt palverändude vastu välja, leides, et

*neis pole midagi head, pole seal Jumala käsku ega kuulekust, vaid arvutu hulk põhjusi pattu teha ja Jumala käskude põlgamine.*⁶¹

Küll rõhutab ta, et palverännakud iseenesest ei ole halvad, kuid tulevad kahjuks just konkreetsel ajastul.

Folkloristid Mare Kõiva ja Andres Kuperjanov sedastavad, et

*sajandeid luterlikus Eestis palverännakuid ei tuntud, nendega puututi kokku 19. sajandi teisel poolel laiemalt levinud õigeusu kombestiku kaudu. Palverännakud Kuremäe nunnakloostri juurde ja Pihkva mungakloostri tõi sinna 20. õigeusklikke laialt väljastpoolt Eestit, kus kloostrid olid enne ja pärast Teist maailmasõda suletud. Ka teiste kirikute liikmed ja kirikliku kuuluvuseta isikud külastasid kloostreid, käisid seal abiks või hingerahu otsimas.*⁶²

60 Vunk 2018, 65—67.

61 Luther, Martin. Valitud tööd. Koost. Urmas Petti. Tartu, Ilmamaa, 2012, 129.

62 Mare Kõiva; Andres Kuperjanov. Druze Tito, Sveti Rilski. Sissevaateid tänapäevasesse palverännakute traditsiooni. — *Mäetagused* 54/2013, [http://www.folklore.ee/tagused/nr54/koiva_kuperjanov.pdf] 24.03.2020.

Eesti kirjanik Eduard Bornhöhe on kirjeldanud oma lapsepõlveigatsusest Jeruusalemma nägemise järel ajendatud palverändu 1898 aastal Jeruusalemma raamatus *Usurändajate radadel*.⁶³ Bornhöhe kirjeldab üksikasjalikult reisi selle algusest lõpuni, mille ta tegi koos ajakirjaniku ja ärimehe August Buschiga. Reisisettevalmistused kestsid ligi kaks aastat. Põhjaliku ülevaate annab ta rongisõidust Odessasse ja sealt edasi laevasõidust Jaffasse. Jutustus kirjeldab süvitsi ka külastatud maade ühiskonda, olustikku ja inimesi. Ka jagab Bornhöhe oma mõtteid ja tundeid seoses Püha Maa ja Jeruusalemmaga. Ta kõneleb ka vene päritolu palveränduritest, keda Jeruusalemmas 19. sajandi lõpul igal aastal tuhandeid käis.⁶⁴

Eesti-siseste palverännakute taaselustumine on toimumas 21. sajandil. Eesti katoliiklased käivad igal aastal palverännakul on Viru-Nigula Maarja kabelisse.⁶⁵ Palverände viiakse läbi Padise kloostri juures⁶⁶, Jõelähtme kogudus on aastaid rännanud Saha kabelisse.⁶⁷ Palverännusihpunktina on ellu ärkamas Vana-Vastseliina. Lagle Pareki ja Pirita kloostri eestvedamisel on rajatud palverännutee Piritalt Vana-Vastseliina.⁶⁸ Valminud on Eesti jaakobitee elektrooniline rada, mis aitab teelisel rännata Tallinna Toomkirikust Eesti piirini Iklas ja sealt edasi Riiga.⁶⁹ Asutatud on palverännuorganisatsioonid MTÜ Maarjamaa Palveränd 2010. aastal⁷⁰ ja Eesti Jaakobitee Sõprade Selts 2015. aastal, mis korraldab lühemaid ja pikemaid oikumeenilisi ja silduloovaid palverännakuid alates 2011. aastast.⁷¹ Eesti Kirikute

63 Eduard Bornhöhe. *Usurändajate radadel. Reisipildid Türgimaalt, Palestinast, Egiptuses, Kreeka- ja Itaaliamaalt*. Tallinn: Futu Print OÜ, 2012.

64 Ibid, 42.

65 Anu Viita-Neuhaus; Meelis Meilbaum. Paavsti visiidi ootuses: palverännak Viru-Nigula Maarja kabeli juurde oli kantud palvest. — *Virumaa Teataja*, 25.08.2018. [<https://virumaateataja.postimees.ee/6141221/video-ja-galerii-paavsti-visitidi-ootuses-palverannak-viru-nigula-maarja-kabeli-juurde-oli-kantud-palvest>] 05.05.2020.

66 Tammaru, Evelin. Püha Bernardi päevad toimusid juba kuuendat korda. — *Maaleht*, 19.09.2011. [<https://maaleht.delfi.ee/arhiiv/puha-bernardi-paevad-toimusid-juba-kuuendat-korda>] Id=57385856] 05.05.2020.

67 Jõelähtme kihelkonnapäevad. — *Eesti Kirik*, 10.08.2016. [<http://www.eestikirik.ee/joelahtme-kihelkonnapaevad/>] 05.05.2020.

68 *Kultuurilooliste vahepeatusetega palverännutee Piritalt Vana-Vastseliina* [www.palverand.ee] 05.05.2020.

69 *Eesti Camino. Palverännutee Tallinna Toomkirikust Läti piirini*. [<http://camino.ee/eesti-camino/>] 05.05.2020.

70 Epp Sock. *Palveränd Jaakobiteel: Ajalugu ja tänapäev ning eestlased sellel teel*. Eesti Metodisti Teoloogiline Seminari diplomitöö. Juh I.Kurg, 2012, 38.

71 *Eesti Jaakobitee Sõprade Selts*. [<http://camino.ee/meist/>] 05.05.2020.

Nõukogu Noortetöö Nõukogu (EKN3) korraldab oikumeenilisi palverännakuid, seni on toimunud viis rändu.⁷² Vahest suurimaks palverännuvõrgustikuks võib lugeda alates aastast 2001 toimivat Eesti Kirikute Nõukogu „Teeliste kiriku” projekti, mille raames suviti Eestimaa kirikud ränduritele ja külalistele avatud on.⁷³ Kõige rohkem palverändureid nii Eestist kui mujalt riikidest võtab aga igal aastal vastu Pühtitsa Jumalaema Uinumise stavropigiaalne naisklooster Kuremäel.⁷⁴

Palverännakuid Eestis keskajal on väga põhjalikult käsitlenud Aldur Vunk⁷⁵. Sakraalseid paiku palverännakute sihtkohtadena⁷⁶ ja tänapäevaseid palverännakuid⁷⁷ on uurinud ka Mare Kõiva, Andres Kuperjanov ja Liisa Vesik. Palverändureid teel Santiago de Compostelasse⁷⁸, nende usundilisi arusaamu⁷⁹, caminostumist⁸⁰ ning Eesti palverännumaastikku on uurinud Tiina Sepp. Eestlasi Santiago teel on käsitlenud teoloogilise suunitlusega lõputöös Epp Sock.⁸¹

Palverännakute populaarsusele viitab see, et Eesti sekulaarses ajakirjanduses on vastavateemaliste artiklite ilmumine tõusuteel. Aastate jooksul on palverännutemaatikast käsitletud erinevatest valdkondadest lähtuvalt, kõige enam inimeste isiklike palverännulugude vormis ning reisilugudena.

Palverändu käsitlevates artiklites antakse peaaegu alati ka taustainformatsiooni selle kohta, et tegemist millegagi, millel on kristlik taust ning sisu, ehk siis lugeja saab artiklit lugedes ka infot kristluse kohta positiivses plaanis.

72 Oras 2019.

73 *Teeliste Kirikud*. [<http://www.teelistekirikud.ekn.ee/2019/>] 05.05.2020.

74 Tauno Teder. Kolme vanderselli palveränd Kuremäele. — *Virumaa Teataja*, 23.07.2003. [<https://virumaateataja.postimees.ee/2427231/kolme-vanderselli-palverand-kuremaele>] 16.04.2020.

75 Aldur Vunk. *Jeesus läks maal kõndimaie. Ristisõjad ja palverännakud Eesti keskajal*. Tallinn: Argo, 2005.

76 Mare Kõiva; Andres Kuperjanov; Liisa Vesik. Sakraalsed paigad — rännakute ja palverändude sihtkohad. *Mäetagused* 60/2015, <http://www.folklore.ee/tagused/nr60/pilgrim.pdf>, 49—70, 02.04.2020.

77 Kõiva; Kuperjanov 2013, 67—96.

78 Sepp 2005.

79 Sepp 2014.

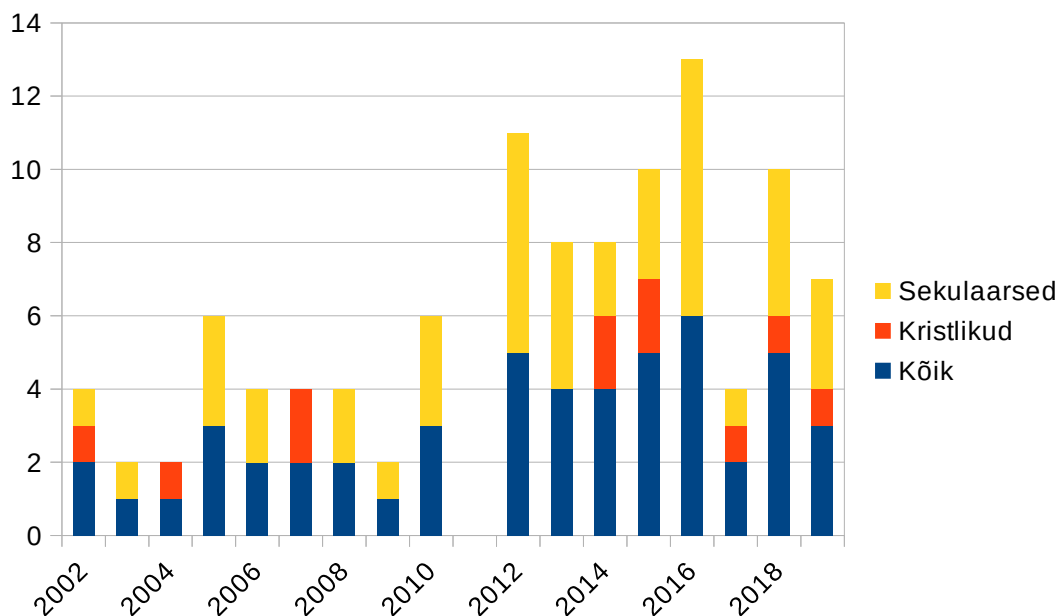
80 Marion Bowman; Tiina Sepp. Caminoisation and Cathedrals: replication, the heritagisation of religion, and the spiritualisation of heritage. — *Religion*, 1/49, 2019, 74—98.

81 Sock 2012.

II KRISTLIKE JA SEKULAARSETE VÄLJA-ANNETE VÕRDLUS

2.1. Palverännujutustuste kajastumine

Palverännujutustuste kajastumist Eesti väljaannetes uuriti ajavahemikus 09.04.2002 – 09.12.2019 esimesest kuni viimase ilmunud palverännulooni. 21. sajandi esimestel kümnenditel on palverännulugude arv kasvanud. Seda protsessi saab jälgida nii kristlikes kui sekulaarsetes väljaannetes sõltumata sellest, et kristlike väljaandeid on uuringus oluliselt vähem. Esimene ja teine kümnend on teineteisest lahutatud kahel viisil. Esmalt ei ilmunud 2011. aastal ühtki palverännulugu ega ka muud palverännuteemalist artiklit⁸² ning teiseks on ilmunud palverännulugude hulk oluliselt kõrgem eelmise kümnendi omast.

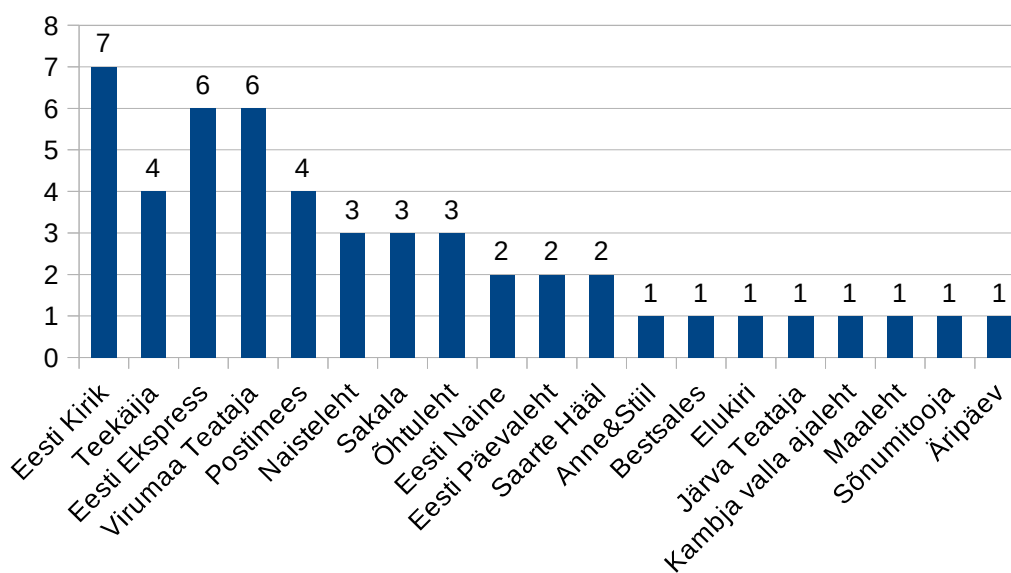
Joonis 1. Palverännulugude ilmumine Eesti väljaannetes aastatel 2002 – 2019.

Üheks võimalikuks seletuseks on 2009. aastal Eestitki tabanud majanduskriis, mille tõttu ajakirjanduses olid olulisemad teistsugused teemad, kui reisimine ja inimeste

82 Vain 2015, 15.

isiklikud lood. Teiseks võimalikuks seletuseks on see, et 2012. aastaks oli sekulaarses veebis kasvama hakanud ühelt poolt palverännakute, täpsemalt jaakobitee palverännakute kohta käiva info hulk ning teiselt poolt inimeste huvi valdkonna vastu: palverännul käinud inimeste poolt kirjutatud blogid ning Eesti suurimas reisifoorumis Trip.ee loodi jaakobiteele minekuks info jagamiseks ja saamiseks 2011. aastal kolmas lõim, sest varasemad, aastal 2003 ja aastal 2009 algatatud olid muutnud juba liiga mahukaks.⁸³

Ilmumissagedus. Vaadeldaval perioodil 2002 – 2009 on ilmunud kõige enam palverännulugusid võrreldes teiste väljaannetega Eesti Kirikus. Järgnevad üleriigiline nädalaleht Eesti Ekspress ning maakonnaleht Virumaa Teataja. Võimalik, et selle maakonna ajakirjanduse jaoks on kirikliku taustaga seonduvad teemad võrdselt olulised ja tähtsad võrreldes teiste eluvaldkondadega nii, et antud ajalehes on ilmunud võrdväärsel hulgal palverännulugusid kui üleriigilises Eesti Ekspressis.

Joonis 2. Palverännulugude ilmumine Eesti väljaannetes.

83 Palveränd, Santiago de Compostela vol 3. *Trip.ee*. <https://trip.ee/foorum/uldfoorum/palveraend-santiago-de-compostela-vol2>. 13.05.2020.

21. sajandi teisel kümnendil ilmuvad inimeste isiklikud palverännujutustused naistele suunatud väljaannetes. Samuti on teemat käsitlevate väljaannete sekka lisandunud päevaleht *Õhtuleht*, seda just 2018 – 2019. aastal. Kuna Naistelehes, Eesti Naises ning Anne&Stiil veebiportaalis ilmusid palverännul käinud naiste lood 2015 – 2016, siis võib see tuleneda Kanal2 telesaate *Krista ja Carmen – patuste palveränd* mõjust, mis läks eetrisse 2015/2016 hooajal.

2002. aasta on huvitav selle poolest, et selle aasta kevadel – vastavalt aprillis ja mais ilmusid esimesed palverännulood nii sekulaarses⁸⁴ kui kristlikus⁸⁵ väljaandes. Mõlemal juhul oli tegemist intervjuuga ettevõtja ning kooli rajaja Hannes Tamjärvega, kes muuhulgas nimetas mõlemas intervjuus palverännule mineku motiivina Paulo Coelho raamatut *Palverändur: Maagi päevik*. Teos ilmus esimest korda eesti keeles sama aasta lõpul.

2019. aasta puhul on huvitav fakt, et mõlemad ilmunud palverännulood on pärit sekulaarsetest väljaannetest ja käsitlevad kristlasi. Esmalt kirjutab Virumaa Teataja Viru praosti Tauno Toompuu palverännust Viru-Jaakobi kirikust Maarja kabelisse Viru-Nigulas ning teiseks kajastab *Õhtuleht* peapiiskop Urmas Viilma palverännakut Ovidost Santiago de Compostelasse.

Rubriigid. Kristlik väljaanne Teekäija on paigutanud palverännulood peamiselt reisi- kirjade alla, ühel juhul oli palverännujutustus paigutatud seminari ehk koolituse rubriigis. Ajalehes Eesti Kirik mahuvad palverännulood kolumnisse, ühiskonna, kiriku- elu ning kaasaja persooni rubriikidesse.

Sekulaarsetes väljaannetes oli kõige enam palverännulugusid, mille rubriiki ei olnud võimalik kindlaks määrata. Uudiste rubriigis ilmusid palverännulood veebiportaalis Bestsales, Maalehes, Saarte Hääles, Sakalas, *Õhtulehes* ja Äripäevas, kuuma teema rubriigis Eesti Ekspressis.

Reisilugude rubriigis on lood ilmunud Eesti Ekspressis, Postimehes, ja Anne&Stiil veebiajakirjas.

84 Kalev Kesküla. Palveränduri teekond. – *Eesti Ekspress*. 10.04.2002.

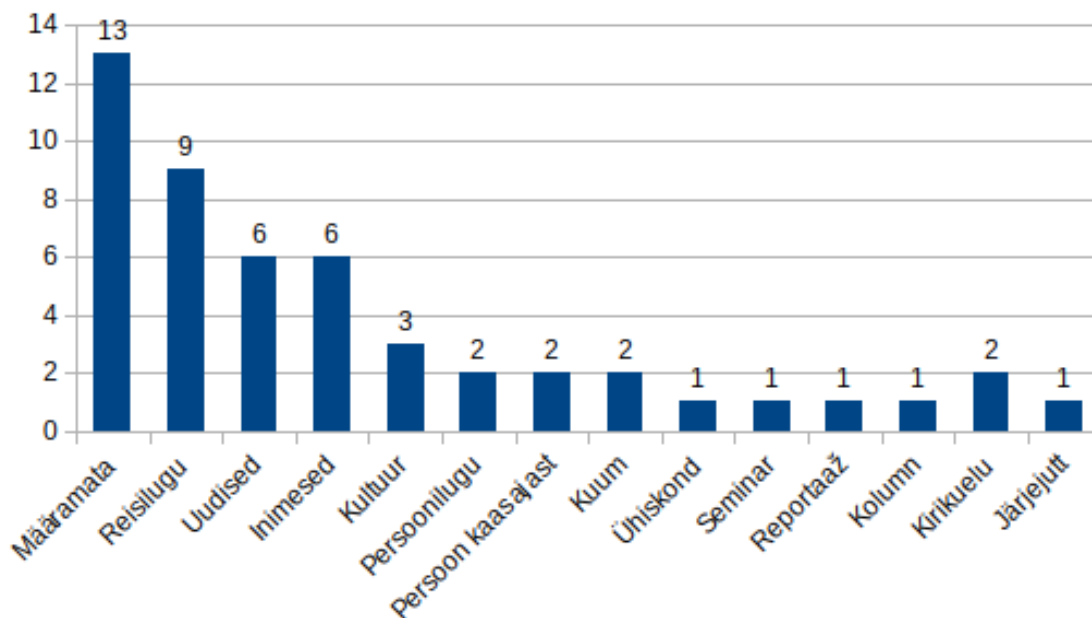
[<https://ekspress.delfi.ee/kuum/palveranduri-teekond?id=69009657>] 16.04.2020.

85 Sirje Semm. Teeb seda, mis tundub õige olevat. – *Eesti Kirik*. 15.05.2002.

[<http://www.eestikirik.ee/teeb-seda-mis-tundub-oige-olevat/>] 16.04.2020.

Õhtulehes, Naistelehes ning Eesti Naises on need rubriigis *Inimesed* (ka *Elud ja inimesed*). Samuti persoonilugudena on need ilmunud maakonnalehes Järva Teataja ning paikkondlikus lehes Olevik&Koduvald.

Kultuurirubriiki on palverännulood paigutatunud Eesti Ekspressis ja Eesti Päevalehes.

Joonis 3. Palverännulugude ilmumine Eesti väljaannete rubriikides.

Vaadeldes rubriike, kus palverännujutustused on kahe kümnendi vältel ilmunud, siis nähtub, et esimesel kümnendil 2009 - 2010 võib leida palverännuloo pigem uudise ja kultuurirubriigist kui inimeste ja reisilugude rubriigist või oli rubriik määratlemata. Teisel kümnendil 2012 – 2019 leiduvad palverännulood aga pigem reisilugude ja inimeste rubriigis või on määratlemata. Uudiste rubriigist leiab neid selles ajavahe-
mikus vähem. Erandiks on 2012. aasta, mil viiest palverännuloost kolm olid veel uudiste rubriigis. Võimalik, et see viitab asjaolule, et palveränd on muutunud tava-
päraseks reisimisviisiks ühena teiste seas või inimest iseloomustavaks tegevuseks, ega ole enam midagi erilist. Teisalt tõstatub ka küsimus, mis juhtus või toimus ühis-
konnas lisaks majanduskriisile, et peale mitte ühegi artikli ilmumist toimus niisugune nihe artiklite paigutuses.

Sihtpunktid. Sekulaarsete väljaannete palverännujutustustes leidub rohkem rändude sihtpunkte kui kristlike väljaannete omades.

Jällegi, üks mõjutaja võib tõenäoliselt olla kristlike ja sekulaarsete väljaannete hulga erinevus. Samuti võib olla mõjutaja see, et valimis olevad sekulaarsed väljaanded hõlmavad nii üldriiklikku, maakondlikku kui ka paikkondlikku tasandit, mis annab võimaluse kajastada palverännulugusid ning ka neis leiduvaid sihtpunkte laiemalt.

Tabel 1. Palverännusihtpunktid kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes

Sihtpunktid kristlikes väljaannetes	Sihtpunktid sekulaarsetes väljaannetes
Santiago de Compostela (Hispaania)	Santiago de Compostela (Hispaania)
Jeruusalemm, Püha Maa (Iisrael)	Jeruusalemm, Püha Maa (Iisrael)
Rooma (Itaalia)	Rooma (Itaalia)
Amsterdam (Holland)	Viru-Nigula Maarja kabel (Eesti)
Karepa (Eesti)	erinevad kirikud Saaremaal (Eesti)
	Vana-Vastseliina (Eesti)

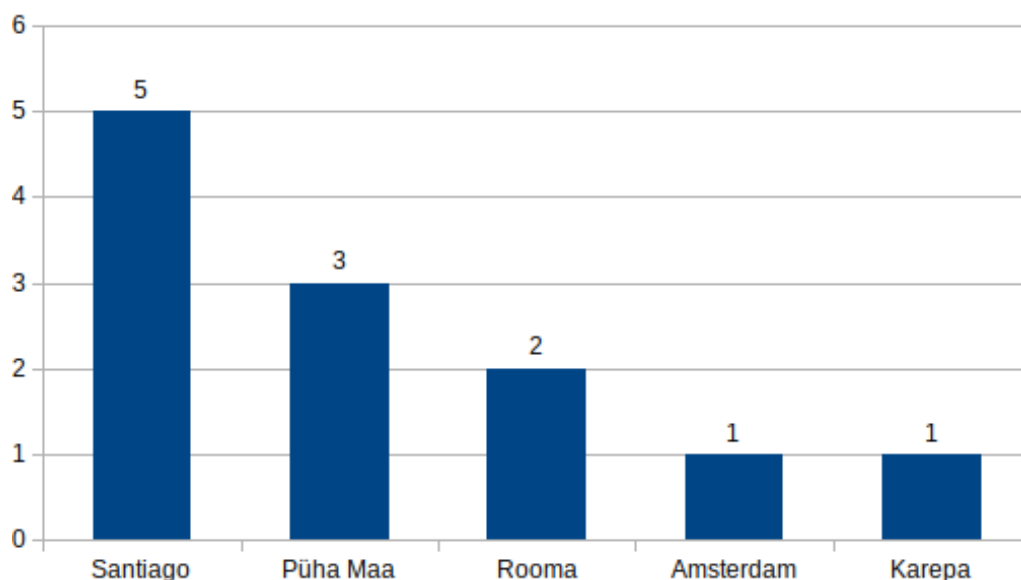
2.2. Erinevused palverännumotiivides kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes

2.2.1. Kristlikud väljaanded

Kristlike väljaannete palverännulugudes ilmneb väga kindlalt tendents, et palveränd võetakse ette motiiviga külastada püha paika või sinna kohale jõuda.

Kolmes palverännuloos oli selleks Püha Maa, kahes Rooma, ühes Amsterdam seoses ühe kindla kristliku üritusega. Santiago de Compostelasse jõudmise soovist kõneleb viis lugu. Kolme esimesse sihtpunkti rännatakse enamasti transpordivahendit kasutades, Rooma minnakse ka jalgsi. Püha Jaakobuse säilmetepuhkepaika jõudmiseks läbitakse sadu kilomeetreid jalgsi.

Soovitakse õppida tundma Püha Maad ja Roomat nende ajaloos ja tänapäevas. Tahtakse viibida paikades, kus viibis ja tegutses Jeesus ning tegutsesid apostlid. Soovitakse kogeda Vana Testamendi sündmuste paika ning asetada end tingimustesse ja konteksti, milles toimuvad kogu Piibli sündmused.

Joonis 3. Sihtpunktid kristlikes väljaannetes.

Pühale Maale ja Rooma mineku motiiviga seostub soov rännata ja palvetada koos kristlastega, näiteks:

Tundes Jumalat ja Piiblit lugenuna, soovisin Püha Maad väisata just kristlastest reisikaaslastega. Kui juba minna, siis mitte tavalise turistina, vaid kui palverändur. Reaalsed paigad panevad Piibli tekstid elama ning annavad Pühakirjas kirjeldatule vormi ja värvi.⁸⁶

Siin on palverännak kollektiivne tegevus, kus jagatakse ruumi, palveid ja ühist teekonda. See on motiiv vaadata aktiivselt väljapoole, näha ja tundma õppida ümbritsevat, kinnitada ratsionaalselt, asjalikult ja füüsiliselt oma kontakti Piibli paikade ja sündmustega. Nii saadakse kinnitust ja tuge oma usu tugevusele.

86 Tiiu Sassiad. Minu Tootatud maa teekond. — *Teekäija*, 05/2015. [<https://teek.ee/teemad/30-reisikiri/1591-minu-tootatud-maa-teekond>] 15.04.2020.

Jumalaga koosolemine on teine levinuim motiiv kristlike väljaannete palverännulugudes. Üks palverännulugu kõneleb üksi Pühale Maale rändamisest. Siin on esikohal Jumalaga koosolemine, Tema usaldamine, Tema plaanidele alistumine, näiteks:

Olen tavaliselt suur muretseja ja püüan alati valmis olla kõigiks ebamugavusteks. Sel teel tahtsin kogeda, kuidas usaldada end Jumala hoolde. Võtta vastu rõõmsal ja rahulikul meelel kõik, mida päevad toovad.⁸⁷

Selles on meditatiivsust, sissepoole, endasse vaatamist, aga ka välise märkamist ja kogemist sarnaselt nendega, kes rändavad Pühale Maale kollektiivselt.

Teine oluline sihtpunkt, Santiago de Compostela on üksi, äärmisel juhul kahekesi rändajate pärusmaa. Jaakobiteele minnakse sooviga olla koos Jumalaga, usaldada Teda, alistuda Tema kutsele. Palverännule ei saa minna, kui ei ole kutset.⁸⁸ Jaakobiteel rännatakse sissepoole vaadates, sisekaemuslikult, mis kajastub ka palverännuloolemuses. Siin on ka motiiviks võtta aega maha eneses selguse saamiseks, palvetamiseks, soov on leida seda, mida on loetud raamatust. Jaakobitee annab võimaluse aktiivselt, teistmoodi, füüsiliselt end proovile panna. Jaakobiteele asutakse ka sooviga elus midagi muuta, mõtteid selgeks mõelda, endast paremini aru saada.

Palverännule ei pea minema kaugele. Üks rännulugu kõneleb Eestis rändamisest. Palverännuvormis seminarist, mille eesmärgiks ja motiiviks oli ühiselt palvetada, ühiselt mõtiskleda ja vaikida. Siin kumab läbi ka misjonimotiiv – läbi kooskõndimise ja kooskogemise viia Jumalat ja Tema sõna lähemale ka neile, kes Teda veel nii hästi ei tunne:

Kaasas oli neid, kes palvetavad iga päev, aga ka neid, kes alles palve tähendust otsivad. Minu jaoks pole ilusamat pilti misjonist kui ühiselt käidud tee ja jagatud lood.⁸⁹

87 Tiina Siimets. Palverännak. — *Eesti Kirik*, 06.04.2007. [<http://www.eestikirik.ee/palverannak/>] 16.04.2020.

88 Puidet 2014.

89 Einike Pilli. “Usutavad unistajad” rändasid Põhjarannikul. — *Teekäija*, 06.-07.2016. [<https://teek.ee/teemad/45-seminar/2067-usutavad-unistajad-raendasid-pohjarannikul>] 15.04.2020.

Oluline on ka aja maha võtmise motiiv, mis on käsikäes sooviga olla koos Jumalaga ja/või saada välja argirutiinist ning oma mõtteid selgemaks mõelda. Niisuguste motiividega läksid teele üksi, omapäi rändajad ja enamasti Santiago de Compostelasse.

Ka raamatulugemine oli palverännule mineku põhjus. Esimeses, 2002. aastal kristlikus väljaandes ilmunud palverännuloos on määravaks teeasumise inspireerijaks Paulo Coelho „Palverändur: Maagi päevik”.⁹⁰ Huvitav detail on see, et 2000-tel Eesti Kirikus ilmunud kolmes palverännuloost on kaks seotud antud raamatuga. Teine lugu, mis ilmub küll viis aastat hiljem – 2007 – ent kirjeldab aastate eest toimunud rännukogemust, on intervjuu Tiina Ristimetsaga, kes asutas peale jaakobiteel rändamist kirjastuse Pilgrim.⁹¹ See kirjastus annab „Maagi päeviku” välja samal aastal, kui ilmuvad esimesed palverännulood Eesti väljaannetes.

Palverännule mineku motiivist ja põhjendusest sõltub tulemus, kogemus. Kes läheb sihtpunktiga tutvuma, see saab uusi teadmisi. Kes läheb teele Jumalat usaldades, saab seda kogeda, mida tähendab usaldus. Kes läheb otsima vastuseid, tasakaalu, kulgemist, saab need.

2.2.2. Sekulaarsed väljaanded

Ilmalikes väljaannetes ilmunud palverännujutustustes on palverännule mineku motiividest esikohal püha paiga külastamine või sinna jõudmine. Kolm peamist sihtpunkti on Jeruusalemm ja Püha Maa, Rooma ja Santiago de Compostela.

Palverännulugude kontekstist selgub, et Pühale Maale Iisraeli ja Jeruusalemma rändavad kristlased. Soovitakse käia koos teiste kristlastega, saada koos ühiseid kogemusi, näha ja tundma õppida Piibli sündmuste paiku ning tänapäevast elu neis paikades. Püha Maa külastamist nähakse traditsiooni kandmisena, unistuse täitumise ning kojujõudmisena:

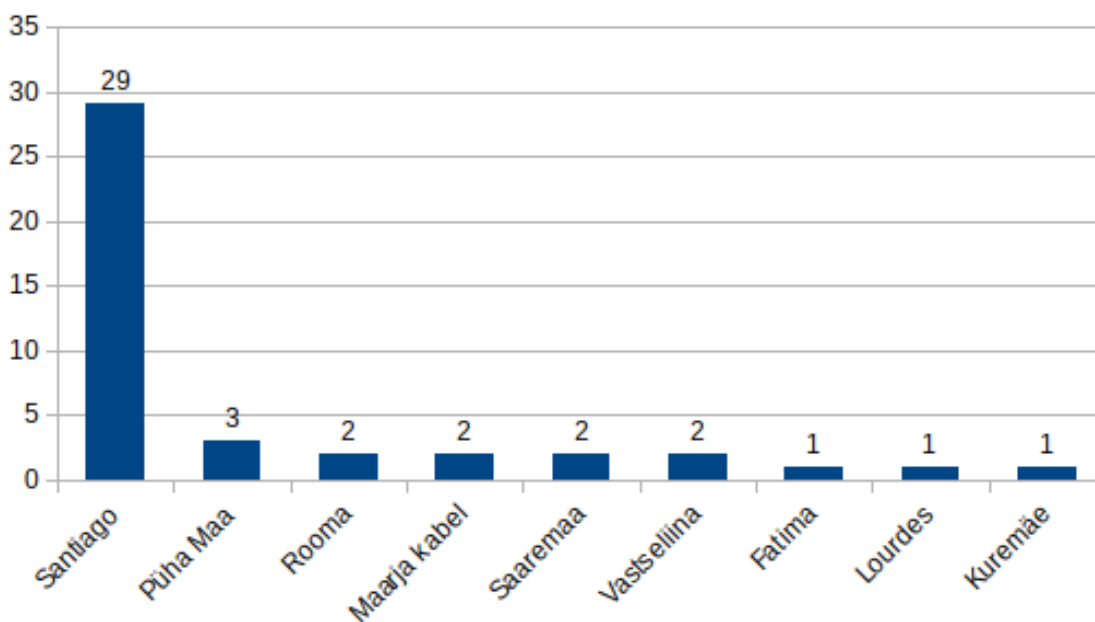
90 Semm 2002.

91 Holvandus 2007.

Üks vana paastuaja traditsioon on sel ajal ette võtta palverännak mõnda pühasse paika.⁹² Püha Maa külastamine on miljonite kristlaste jaoks elu üheks suuremaks unistuseks.⁹³

Püha Maa palverännulood on tõsised ja sisukad kogemusi ja teadmisi edasi andvad reisilood. Rooma palverännu sihtpunktina on olnud motiiviks nii kristlasest rändajale kui ilmalikule inimesele. Rooma minnakse jalgsi, kristlase jaoks on siin oluline koosolu Jumalaga. Teiste jaoks tähendab teekond Rooma kohtumisi eriliste inimestega, matka muutumist palverännuks hetkel, kui inimese tähelepanu pöördub endasse sissepoole, sisemist puhastumist, mille käigus inimene tunneb kahetsust, minnalaskmist ja tänumeelt.⁹⁴

Kõige sagedamini on olnud palverännu sihtpunktiks, kuhu soovitakse jõuda, Santiago de Compostela. Sinna minnakse enamasti üksinda, äärmisel juhul kahekesi.

Joonis 4. Sihtpunktid sekulaarsetes väljaannetes.

92 Tauno Toompuu. Kord tõuseb Koidutäht, too tõeline Koidutäht. — *Virumaa Teataja*, 13.04.2006. [<https://virumaateataja.postimees.ee/2285091/kord-touseb-koidutaht-too-toeline-koidutaht>] 16.04.2020.

93 Toivo Hollo. Palverännak Pühale Maale, 1. — *Maaleht*, 6.05.2012, [<https://maaleht.delfi.ee/arhiiv/palverannak-puhale-maale-1-osa?id=64343279>] 16.04.2020.

94 Katrin Johanson. Sammudes Igavesse Linna ja enese poole. — *Sakala*, 17.09.2016. [<https://sakala.postimees.ee/3839673/sammudes-igavesse-linna-ja-enese-poole>] 16.04.2020.

Selle sihtpunkti kõrval on palverännulugudes kindlasti ära toodud kilomeetrite arv, mida teel olnud inimene pidi läbima. Rõhutatakse ka üksi ja jalgsi käimist. Olulised on teega seonduvad asjaolud nagu teede seisukord, öömajade seisukord. Kirjutatakse erinevatest huvitavatest inimestest, kellega ollakse teel kohtunud. Lugudes rõhutatakse ka kehalisi, hingelisi ja emotsionaalseid läbielamisi.

Jaakobiteel rändamist käsitlevad palverännulood avavad lugejale rohkemal või vähemal määral jaakobitee kristlikku ja ajaloolist tausta. Kirjutatakse Jaakobus Vanema legendist, rõhutatakse enne sellel teel käinud palverändurite rohkust ja rännaku askeetlikkust – vähest asjade vajadust. Samuti kirjeldavad palverännulood kirjeldavad ka tänapäevast palverännuteede võrgustikku, kummalisi sündmusi ja kokkusattumusi teel.

Santiago de Compostela kui sihtpunktiga on oluliselt seotud inimese individuaalsed kogemused ja läbielamised. Samuti on tähtsad füüsilised andmed, mis kokkuvõtlikult võivad väljendada ettevõetud teekonna suurt eristumist argikogemusest. Inimesel on võimalus isiklikult, füüsiliselt ja hingeliselt kogeda raskusi ja kohtumisi ning asjade ebavajalikkust.

Teine oluline motiiv, miks palverännutee jalge alla võetakse, on teelolemine ise, pika maa jalgsi kõndimine, füüsiline väljakutse, millele argipäevas paralleeli ei ole. Kõndimist nimetatakse matkaks, puhkamiseks ja seikluseks juhul kui kõrvalolevaks põhjuseks on motiiv hästi aega veeta, teiste maade looduse, kultuuri ja köögiga tutvuda ning huvitavaid inimesi kohata. Kõndimine võimaldab teise maa paikade ja loodusega paremini tutvuda.

Füüsiliseks väljakutseks kujundab selle soov ennast proovile panna, järgida teiste inimeste eeskujul, ennast ületada, saada hakkamasaamise kogemus. Siin räägitakse ka füüsilise ettevalmistuse vajalikkusest, treeningust. 2016. aastal võis artiklitest leida ka väidet, et palverännakud on moes, kuuludes ühte ritta maratonijooksu ja sammulugemisega⁹⁵

95 Eneli Jaama. Palveränd - uus elustiil või reisihullus? — *Postimees*, 10.07.2016.
[<https://www.postimees.ee/4178805/postimehe-arhiiv-palverand-uus-elustiil-voi-reisihullus>]
15.04.2020.

Vaimseks rännakuks kujuneb teelolek Santiago de Compostelasse või Rooma siis, kui ollakse valmis endasse vaatama, tegelema oma sisemaailmaga, midagi õppima. 21. sajandi esimesel kümnendil oli siin kõrval ka motiiv kogeda teekonna müstilisust, iidsust ja erilisust. Käidav tee muutub otsekui isikuks, kes õpetab uusi teadmisi ja kõneleb olnud aegadest. Siin võis olla tegemist sellega, et 21. sajandi esimese kümnendi ränduritel oli üheks kui mitte peamiseks teeelusumise inspiratsiooniallikaks eelmainitud Paulo Coelho raamat „Palverändur: Maagi päevik”.

Palverännak on ka Jumalaga koosolemine, vana kristlik viis enese tasakaalustamiseks ja vaimulikuks laadimiseks juhul, kui teeleminejaks on kristlane motiiviga võtta aeg maha nimetatud protsesside enesele võimaldamiseks.

Kolmas oluline motiiv on palverännutee jalgade alla võtmine mõtete selgusemõtlemiseks, endas selguse saamiseks, vaimulikuks laadimiseks, palvetamiseks. Antud motiiv kerkib esile kontekstis, kus inimene seisab oma elus pöördepunktis, ta ei tea, kuidas edasi minna, vajab uusi perspektiive ja sihte. Sageli käib kaasas põhjus, et ollakse argipäevas väsinud, üle töötanud, läbi põlenud. Pikk, päevi ja nädalaid kestev kõndimine, kus puuduvad muud kohustused peale käimise, ja enda põhivajaduste eest hoolitsemise, annab võimaluse saada pea tühjaks, mõtted selgeks.

Vahel tuntakse, et rännakule lihtsalt peab minema, kuna muud valikut ei ole:

[...] Olin õnnetu, ilma et leidnuks otsest põhjust. Lihtsalt miski ei inspireerinud enam. Kuidagi meenus seesama raamat ja mõtlesin, et nüüd vist peab minema.⁹⁶

Palverännulugude seas on kokkuvõtteid mitme aasta vältel käidud palverännakutest, mille kohta inimesed ütlevad, et *neis teedes on midagi*⁹⁷.

Neljandaks kõige enam esilekerkinud palverännule mineku motiiviks ilmalikes väljaannetes ilmunud artiklites on aja maha võtmine, aja peatamine, mis käib sageli

96 Keiu Virro. Reisilugu: minu viis Camino de Santiago palverännakut. — *Anne & Stiil*, 11.06.2017. [<https://lood.delfi.ee/annestiil/elustiil/reisilugu-minu-viis-camino-de-santiago-palverannakut?id=82324222>] 15.04.2020.

97 Ibid.

koos eelmainitud motiiviga saada iseendas selgust. Endale võetakse aeg argirütmist väljaastumiseks, millegi ebatavalise ja teistsuguse tegemiseks.

Kristlane teadvustab endale siin, et palveränd on teadlik ja kavandatav tegevus argirutiinist väljaastumiseks:

Me kõik vajame aeg-ajalt hetki, mis aitavad meil igapäevaelu rütmist ja rutiinist korraks välja lülituda, isegi kui elu või töö on igapäevaselt mitmekesine, huvitav ja rahuldust pakkuv, Palverännak on vana kristlik vaimulik harjutus enda tavaelu rütmist väljalülitamiseks ja vaimulikuks laadimiseks.⁹⁸

Oluliseks palverännule mineku motiiviks on käesoleval sajandil ka teiste inimeste eeskuju. Selleks võivad olla sõprade või tuttavate soovitusel, raamatutest loetud lood, nähtud filmid, telesaated, persooni- ja reisilood, blogipostitused või sotsiaalmeedia kontodel toimuv. Viimase tosina aasta jooksul on olnud oluliseks inspireerijaks Tiina Sepa 2007. aastal ilmunud „Peregrina päevik”, ning 2009. aastal ilmunud „Hospitalera päevik. Kas jääte ööseks?” Näiteks öeldaks ühes palverännuloos:

Tiina Sepal on sel teemal ilmunud kaks raamatut «Peregrina päevik» (see on raamat, mille tõttu mina esimese teekonna ette võtsin).⁹⁹

Teiste seast silmatorkav 2016. aasta palverännulugude suurem arv võrreldes teiste aastatega võib tuleneda juba eelnevalt mainitud Kanal2 telesaate *Krista ja Carmen – patuste palveränd* mõjust, mis läks eetrisse 2015/2016 hooajal. Samal aastal jõudis Santiago de Compostelasse palverändurite kontori ametliku statistika järgi rohkem eestlasi – 297 - kui varasematel ja järgnevatel aastatel¹⁰⁰ Eesti Jaakobitee Sõprade Selts väljastas samal aastal kõige rohkem palverändurite passe – 141 neile, kes

98 Jaanika Vilipo. Peapiiskop ületas ennast palverännakul: hoolimata kohutavast valust teadsin, et ma jõuan kohale. — *Õhtuleht*, 9.12.2019. [<https://elu.ohhtuleht.ee/985352/peapiiskop-urmas-viilma-uletas-ennast-palverannakul-hoolimata-kohutavast-valust-teadsin-et-ma-jouan-kohale>] 16.04.2020.

99 Keiu Virro. Camino de Santiago — lugude tee. — *Elu24*, 15.09.2013. [<https://reisile.elu24.ee/2050732/camino-de-santiago-de-compostela-lugude-tee>] 15.04.2020.

100 *Informe estadístico Año 2016 Oficina del Peregrino*. <http://oficinadelperegrino.com/wp-content/uploads/2016/02/peregrinaciones2016.pdf> 06.05.2020.

soovisid passi juba Eestist kaasa võtta.¹⁰¹

Üks huvitav kõrvalmootiiv teiste kõrval palverännulugudes on heategevus, mingi eesmärgi nimel raha kogumine. Ühel juhul oli tegemist Rakvere Kolmainu kiriku remondi jaoks korjanduse tegemine, teisel juhul Tansaania kooliõpilaste õpikute rahastamine. Argielust radikaalselt erinev toimimisviis on hea võimalus pöörata tähelepanu kitsaskohtadele ja motiveerida aitama.

Teine muude põhjuste kõrval esinev võimalus, mille läbi jutustati oma palverännulugu, oli huvi teiste inimeste lugude vastu, kohtumine kaasränduritega. Kuigi palverännule Santiagosse minnakse enamasti üksi, vähem kahekesi või veel suurema grupiga, siis kohapeal on inimesel võimalus suhelda või ka mitte suhelda nendega, kes on temaga koos teel ühe ja sama sihtpunkti poole.

Omalaadne ja eriline palverännuteele mineku motiiv oli see, mida võiks nimetada ajakirjanduslikuks eksperimendiks. Ajakirjanik osaleb bussiga või jalgsi tehtaval palverännakul ühte või mitmesse pühasse paika ning annab lugejale edasi olustiku, sündmused, oma emotsioonid ja hinnangu. Kuna palveränd on moeasi, võis see motiiv väljenduda isegi omamoodi võistluslikkuses väljaannete vahel:

*[...] Eesti Ekspress ei saa ka kehvem olla ja nii võtsime sihiks Via Francigena. [...] Otsus oli minna jala ja seljakotid seljas. [...]*¹⁰²

Küll sisaldavad ka need palverännulood reeglina tee- ja olukirjelduse kõrval ajaloolisi fakte ning infot pühade paikade või toimunud sündmuste kohta. Nii et olenemata nende palverännulugude eklektilisusest ja kohatisest seiklusjuttude toonist kannavad ka need taustal kristlikku infot ja sõnumit.

Käsitletud motiivid puudutasid palverände väljaspool Eestit. Ent sekulaarsed väljaanded on avaldanud ka inimeste lugusid palverändudest, mis on toimunud Eestis. Eesti pühadesse paikadesse teeasumise või lihtsalt teelolemise põhjused on sarnased eelmainitutele. Esikohal on jõudmine pühasse paika, näiteks Viru-Nigula Maarja kabelisse või nädala jooksul erinevate Saaremaa kirikute külastamine. Ka siin

101 Eesti Jaakobitee Sõprade Selts. Palverännumaastikud 2016.

[<http://camino.ee/2017/01/05/palverannumaastikud-2016/>] 10.05.2020.

102 Mikk Salu. Palveränd üle Alpide. — *Eesti Ekspress*, 21.06.2016.

[<https://ekspress.delfi.ee/kohver/palverand-u-le-alpide?id=74797999>] 15.04.2020.

haakub pühapaika rändamisega argirutiinist välja astumine, aja maha võtmine iseenda ja Jumala jaoks. Vähem tuleb esile teeleminek kui lihtsalt kõndimine ja enese füüsiline proovilepanek nagu näiteks Pirita-Vastseliina teel rändamist puudutavas palverännuloos:

Meeste plaan nägi ette läbida teekond üheteistkümnepäevaga, ja sellega tuldi ka toime.¹⁰³

Siinkohal oleks huvitav ära märkida, et Eestit puudutanud palverännujutustused kõnelesid enamjaolt kristlaste palverännakutest ning siinkohal tuleb esile tõsta Virumaa Teatajat, mis on selles osas esirinnas.

2.2.3. Erinevused ja sarnasused

Kristlikud ja ilmalikud väljaanded kajastavad mõlemad avaldatud palverännulugudes motiive ja põhjusi, miks minnakse palverännule. Lähtuvalt eelmainitust, siis peamine erinevus väljaannete vahel on selles, et sekulaarsetes väljaannetes ilmunud palverännulugudes on esindatud rohkem palverännumotiive ning mitmekesisemaid kui kristlikes väljaannetes. Siin sõnastab inimene sageli ühes loos ühe suurema põhjuse ja rea teisi, mis on üksteisega seotud.

Peamine põhjus kristlikes väljaannetes palverännule minekuks on püha paiga külastamine, sinna kohale jõudmine. Sama motiiv tuleb esile ka sekulaarsete väljaannete palverännulugudes. Üks oluline erinevus ilmneb selles, millist kohta täpselt sihtpunktina silmas peetakse. Kui kristlikes väljaannetes on võrdselt esindatud pühade paikadena Püha Maa ja Jeruusalemm ning Santiago de Compostela ja järgnevad Rooma ja Amsterdam, siis sekulaarsetes väljaannetes on Santiago de Compostela esikohal.

Sekulaarsetes väljaannetes kajastavad palverännulood ka rohkem palverännu sihtpunkte võrreldes kristlike väljaannetega. Siin räägitakse ka Lourdes'ist ja Fatimast ning Eesti palverännusihtpunktidest Maarja kabelist Viru-Nigulas, Kuremäe kloostri, Vana-Vastseliinast ning Saaremaa erinevatest kirikutest. Võimalik põhjendus on muidugi see, et valimis oli rohkem sekulaarseid väljaandeid, kui kristlikke ning põhiliselt kõneldi Eesti palverännusihtpunktidest maakonna-, mitte

103 Jaama 2016.

üleriigilistes väljaannetes.

Tabel 2. Palverännumotiivid kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes

Motiivid kristlikes väljaannetes	Motiivid sekulaarsetes väljaannetes
Püha paiga külastamine	Püha paiga külastamine
Jumalaga koos olemine	Füüsiline väljakutse, matkamine
Argirutiinist väljaminek, aja mahavõtmine	Mõtete puhastamine
Palvetamine	Argirutiinist väljaminek, aja mahavõtmine
Loetud raamat	Teiste eeskuju
Misjon	Loetud raamat
	Heategevus
	Huvi teiste inimeste lugude vastu
	Ajakirjanduslik eksperiment

Teine silmatorkav erinevus on kristlikes väljaannetes kaasuv motiiv rännata pühasse paika koos teiste kristlastega, võtta reis ette ühiselt. Sekulaarsetes väljaannetes on pühasse paika minek enamasti ühe või kahe inimese ettevõtmine. Kristlikes väljaannetes ilmunud palverännulugudes rännatakse sihtpunkti võrdselt kas transpordivahendiga või jalgsi, sekulaarsete väljaannetes on palverännulugudes esikohal jalgsi sadade kilomeetrite läbimine, harva kasutatakse transpordivahendit.¹⁰⁴

Teine sarnane motiiv mõlemates väljaannetes palverännuteele minekuks on aja mahavõtmine. Nii kristlikes kui sekulaarsete väljaannetes ilmunud lugudes on see motiiv seotud motiividega argirutiinist välja astuda, mõtteid selgeks mõelda, olla koos Jumalaga.

Kolmas motiiv, mida nimetati nii kristlikes väljaannetes kui ka sekulaarsetes

¹⁰⁴ Transpordivahendiga ei sõideta või lennata otse palverännu sihtpunkti kohale, vaid alustatakse teekonda kindlaksmääratud paigast, näiteks Saint-Jean-Pied-de-Port Santiago de Compostelasse viival Prantsuse teel või Lausanne Rooma viival *Via Francigenal*.

väljaannetes ilmunud lugudes, oli raamatute lugemine. Kristlikes väljaannetes tuli see motiiv küll esile ainult esimeses, 2002. aastal ilmunud artiklis, sekulaarsetes väljaannetes on see põhjendus korduv. Vastavaid raamatuid ja muid inspireerivaid infokandjaid lisandub pidevalt. Sekulaarsetes väljaannetes tõusis see esile ka teistelt inimestelt s.o nende vahetust või vahendatud kogemustest eeskuju võtmisena.

Kristlikes väljaannetes teisel olulisel kohal oli palverännul Jumalaga koos olemine. Tähtis oli ka Tema usaldamine ja Tema plaanidele alistumine. Sekulaarsetes väljaannetes niisugusel kujul oli see olemas Elukirjas 2010. aastal ilmunud palverännuloos.¹⁰⁵

Kristlikes väljaannetes ilmunud palverännulugudes ei kerkinud esile lihtsalt teelolemise ja füüsilise väljakutse põhjendust nii, nagu sekulaarsetes väljaannetes, kus see oli pühasse paika rändamise või kohalejõudmise järel teine kõige olulisem palverännakule mineku põhjus. Antud motiiv on aastate jooksul palverännulugudes järjest enam esile kerkinud.

Palverännak täna võib olla sekulaarse inimese jaoks ainult füüsiline väljakutse, proovilepanek, millel ei ole religiooni või ka vaimsusega midagi tegemist. Sellele võib viidata näiteks kilomeetrite kolmekohalise arvu äramainimine palverännulugudes, kehaliste üle- ja läbielamiste kirjeldamine ja ilmastiku olulisus. Järjest sagedasem teeleminek enese füüsiliselt proovilepanemiseks võib olla seotud nähtusega, mida nimetatakse caminostumiseks (*camionisation*).

Ühelt poolt tähendab see teiste palverännuteede rajamisel või taasrajamisel prototüübina *Camino de Santiago* ülesehituse kasutamist. Sellisel puhul tähistatakse teed kollaste noolte ja kammkarbisümbolitega, võetakse kasutusele konkreetse tee jaoks mõeldud passid, kuhu palveränduril tuleb koguda templeid ning asutatakse konkreetselt ränduritele mõeldud ööbimispaigad. Niisugusteks näideteks on jaakobitee Põhja-Saksamaal¹⁰⁶ ning valmimisjärgus jaakobitee Lätis.¹⁰⁷ Teisalt on caminostumise tuumaks arusaam, et „tõeline” palverännak toimub jalgsi ja teekond

105 Kristel Schwede. Palverännaku eesmärgid on erinevad. — *Elukiri*, 5/2010. [<http://camino.ee/wp-content/uploads/2014/10/Kristel-Schwede.-Palverännaku-eesmärgid-on-erinevad.pdf>] 16.04.2020.

106 *Jakobswege in Deutschland*. [<http://jakobsweg-deutschland.de>] 15.04.2020.

107 *Camino Latvia*. [<https://caminolatvia.com>] 18.04.2020.

on tähtsam kui kohalejõudmine¹⁰⁸ ning kohalejõudmise kohaks omakorda on Santiago de Compostela või Atlandi ookeani ääres asuv Finisterra. Eestisse rajatud kultuuriliste vahepeatustega palverännutee Piritalt Vana-Vastseliina kannab samasugust ideed. Teed rajavad ja täiendavad Pirita kloostri sõbrad leiavad, et ka seda teed tuleb käia jalgsi, rattaga või ratsa.¹⁰⁹

Kristlikes väljaannetes ilmunud palverännulugudes oli oluline rännata Pühale Maale. Sooviti saada osa Püha Maa füüsilisest ruumist ja kultuurist kohapeal, loodeti tugevdada oma usku ja hinge võimalusega käia Jeesuse jälgedes ehk siis mindi otsima ja leidma kindlat teadaolevat inimesest väljaspool asuvat materiaalsust, mis aitab seesmiselt kasvada. Sekulaarsetes väljaannetes oli kolmandaks oluliseks motiiviks enesekohane mõtete selgeksmõtlemise. Sooviti teele asuda endas selguse saamiseks elu pöördepunktis, kus inimene ei tea, kuidas edasi minna. Selleks lasti endal kohtuda ja kogeda juhuslikku, tundmatut, uut, seni võõrast, usaldati seda, mida teel kohatakse.

Kristlikes väljaannetes sooviti rännata koos teiste kristlastega, asuda juba teekonnale ühe seltskonnana, kuid sekulaarsetes väljaannetes kerkis esile soov kohtuda teiste inimestega, kohtuda nende lugudega teel olles. Üksinda palverännuteed ette võttes, enamasti siis jaakobiteele asuv inimene, on juba eelnevalt teadlik, et teekonnal kohtab ta erinevaid inimesi ja tal on soovi korral võimalus neist osa saada ning oma lugu jagada.

108 Tiina Sepa e-kiri Jane Vain'ile. 10.05.2020.

109 *Kultuurilooliste...*[www.palverand.ee] 05.05.2020.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli uurida palverännakute kui 21. sajandi rahvapärase religioossuse ühe fenomeni kajastamist Eesti ajakirjanduses. Selleks võrreldi palverännujutustuste kirjelduste ja motiivistiku erinevusi kristlikus ja sekulaarses ajakirjanduses - kuidas kajastuvad Eesti kristlikes ja ilmalikes väljaannetes inimeste isiklikud palverännulood 21. sajandi esimestel kümnenditel, millised on erinevused või kokkulangevused kristlikus meedias ja sekulaarses meedias esitatud inimeste palverännujutustustes, millised on erinevused või kokkulangevused kristlikus meedias ja sekulaarses meedias ilmunud lugudes esitatud motiivides.

Palverännud rahvapärase religioossuse ühe fenomenina hakkasid uuesti populaarseks muutuma Euroopa kristlikus kultuuriruumis 20. sajandi 80-tel aastatel. Olulist rolli siinjuures kandis palverännutee Santiago de Compostelasse ehk *Camino de Santiago*. Palverändude populaarsus on kasvanud nii kristlaste kui sekulaarsete inimeste seas. Ka Eestis otsivad ja avastavad inimesd individuaalselt keskaegse palverännuga seotud sihkohti ja palve- ning meeleparanduse vaimsust. Sama taasavastamine toimub ka suurte institutsioonide, nii luterlike kui uusprotestantlike koguduste tasemel.

Käesoleval tööil on kaks osa. Esimene osa käsitleb erinevaid lähenemisi palverännupraktikale, palveränduri isiku aspekte ja palverännumotiive ajaloo ning vaadeldi palverännumaastikku tänapäevases Eestis. Teine osa käsitleb kristlike ja sekulaarsete väljaannete võrdlust. Võrreldi palverännulugude kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes ning uuriti erinevusi ja sarnasusi lugude kirjeldustes ning motiivistikus. Järgneb kokkuvõte eesti ning inglise keeles ning kasutatud allikad ja kirjandus.

Palveränd on mitmetahuline fenomen, mis paelub kristlasi ja mitte kristlasi. Selles nähakse võimalust oikumeenilise mõistmise suurendamiseks ja misjonitööks, silda kiriku ja ühiskonna vahel. See on jumalateenistus, liturgia, jalgadega palvetamine ja askees. Palveränd pühasse paika aitab kinnitada usku, tugevdada suhet iseenda, Jumala ja kaaskristlastega. See on ka nähtus, mis peegeldab religiooni

individualiseerumist, võimalus kaasaegses killustunud ühiskonnas tajuda maailma ühetähenduslikult ja lihtsalt. Neid lähenemisi ühendab mõistmine, et palveränd on liikumine, füüsiline ja vaimne, kindla sihtpunkti, püha paiga, Jumala poole.

Palverändur on teeline, kes Kristuse jälgedes käies suundub oma igavese kodu poole. Tema eeskujuks on Aabraham, kes lahkus oma kodunt, kodumaalt ja suguvõsast. Palverändur on võõras, kes sõltub teiste külalislahkusest ja kellel ei ole maa peal kohta.

Palverändur läheb teele kindlal põhjusel ja eesmärgi. Läbi sajandite on olnud peamiseks põhjuseks soov minna pühasse paika, austada seal pühakuid, märtreid, Kristust, Jumalat. Palverännuteele on mindud kahetsusest, tänumeeles, eestpalves. Aga ka seiklus-, ja uudishimust või põgenemiseks kohustuste eest. Palverännakutele on saadetud karistuseks ja selle eest on makstud tasu, et keegi käiks kellegi eest palverännul.

Üks võimalus mõista mõnda nähtust või protsessi, antud juhul palverändu kui rahvapärase religioosuse väljendumist, on uurida konkreetse ajastuga seonduvaid dokumente. 21. sajandil on oluliseks infokandjaks ajalehed ja ajakirjad ning nende veebiväljaanded.

Uurimisküsimustele vastamiseks rakendati kvantitatiivset ja kvalitatiivset analüüsi põhjendatud teooria meetodil sekulaarsetele väljaannetele Eesti Ekspress, Postimees, Õhtuleht ning kristlikele väljaannetele Eesti Kirik ja Teekäija. Valim koostati veebiotsinguga Google otsimootorit kasutades ning nimetatud ajalehtede arhiividest leitud palverännuteemalistest artiklitest. Neist valiti välja inimeste isiklikud lood, mis olid intervjuu või reisiloo vormis. Valim hõlmas 39 sekulaarsete väljaannete artiklit ning 11 kristlike väljaannete artiklit. Artikleid vaadeldi kõigepealt väljaande, rubriigi ja aasta seisukohalt, seejärel artiklis ära toodud motiivide seisukohalt.

Eesti kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes on palverännuteemat 21. sajandi esimesel kahel kümnendil käsitletud järjest enam, mis peegeldab selle teema populaarsust lugejate seas. Palverändudest on kirjutatud ajaloo, kultuuri, turismikontekstis. Ent esikohal on inimeste isiklikud palverännujutustused, intervjuude või reisilugude vormis. Palverännulugusid võib leida väljaannete

erinevatest rubriikidest, ent peamiselt reisikirjades ja inimsuhteid puudutavates rubriikides. Palverännulood kõnelevad palverännul käinud inimese taustast. Need lood räägivad palverännule mineku motiividest, mis ajendavad inimest palverännakut ette võtma. Need kõnelevad sihtpunktist, kuhu soovitakse kohale jõuda ja teekonnal nähtust, kuuldust ning kogetust. Inimeste isiklik religioosne või vaimne või ka lihtsalt eneseületamise kogemus näib olevat järjest olulisem info, mida ka ajakirjanduses jagada. Vastavate artiklite ilmumises võis täheldada ka ühiskondlike protsesside mõjusid. Näiteks tõenäoliselt majanduskriisi tõttu ei olnud palveränd avalikkuses oluline teema ja 2011 ei ilmunud ühtki vastavat artiklit. 2016. aasta palverännulugude rohkuse taga sekulaarses ajakirjanduses võib olla populaarne tuntud teleinimeste palverännusaade 2015/16 hooajal.

Palverännumotiivid kristlikes väljaannetes ilmunud palverännulugudes olid pühasse paika rändamine või sinna kohalejõudmine; koosolemine Jumalaga, Tema usaldamine; aja maha võtmine Jumalaga koos olemiseks, aga ka kaaskristlastega koos rändamine ning loetud raamatu mõju. Esile tõusis ka misjonimotiiv – palverännak on hea ühendaja.

Kristlikes väljaannetes ilmunud palverännulood kinnitavad Arne Hiobi väidet, et palverännakutel käiakse oma usu tugevdamiseks, suhte kinnitamiseks Jumala ja kaaskristlastega ning Püha Vaimu tajumiseks. Inimesed nendes palverännulugudes rändavad erinevatel palverännuteedel ja erinevatesse sihtpunktidesse ning nende jaoks on palverännul laiem sisu nii sihtpunktide kui liikumisviiside osas. Palverännak tähendab vana traditsioonilist vaimulikku harjutust, mis aitab keskenduda kas ühele konkreetsele teemale või ühele konkreetsele eesmärgile. See on on teekond koos palvega sõltumata teelemineku motiivist ja sihtpunktist. Palverännak on rännak koos Jumalaga, Teda usaldades ja Tema plaani järgides. Teele minna soovitakse enamasti koos kaaskristlastega, aga ka üksi.

Sekulaarsetes väljaannetes oli palverännule mineku motiive rohkem ja mitmekesisemaid. Esikohal oli sarnaselt kristlike väljaannetega pühasse paika rändamine või sinna kohalejõudmine, teiseks oli matkamine, füüsiline väljakutse, enese ületamine. Kolmandaks oli aja maha võtmine ning ka argirutiinist väljaastumise soov seoses ületootamise või -väsimumusega, elu pöördepunktis vajalike

otsuste tegemisega. Samuti olid motiivideks huvi teiste inimeste lugude vastu, raamatust ja teistelt inimestelt saadud inspiratsioon, heategevus või nn ajakirjanduslik eksperiment.

Sekulaarsetes väljaannetes on täheldatav kaasaegse palverännaku olemuse kinnistumine – palverännak on sadade kilomeetrite jalgsi käimine seljakotiga peamiselt jaakobiteel, mille sihtpunkt on Santiago de Compostela. Ent palverännu sihtpunktiks võib olla ka Rooma või Püha Maa ja Jeruusalemm. Teine arusaam on see, et palverännak on enese füüsiline proovilepanek mõnel palverännuteel, kusjuures sihtpunkt ei ole oluline. Kolmandaks on palveränd viis, kuidas saada oma mõtetes selgust, välja kohustustest ning argipäevast. See on teraapiavorm olukorras kui ollakse üle väsinud või üle töötanud või elu pöördepunktis, kus on vaja võtta vastu olulisi otsuseid. Palverännuloo lugejale tutvustatakse peaaegu alati palverännakute ajaloolist tausta ja seonduvaid sündmusi.

Eelnevast nähtub, et kristlikes ja sekulaarsetes väljaannetes ilmunud palverännulugudes esitatud motiivid on omavahel osaliselt sarnased, osaliselt erinevad. Sekulaarsetes väljaannetes on jagatud rohkem motiive kui kristlikes ja põhjusi on sageli rohkem kui üks. Olenemata sekulaarsetes väljaannetes esinevast teistsugusest palverännu kujutamisest, on see siiski positiivne ning peamiseks palverännule mineku motiiviks on jõudmine pühasse paika nii, nagu see ka eelnevatel sajanditel on olnud. Lisandunud on erinevaid kaasaegsest ühiskonnast sõltuvaid põhjusi, näiteks ajakirjanduslikud eksperimendid või heategevuslik osa palverännul.

Uurimuse käigus ilmnes, et sekulaarsetes väljaannetes ilmus ka palverännulugusid, mis käsitlesid otseselt kristlaste palverännakut. See oli tuvastatav inimese ametinimetuse kasutamise kaudu artiklis või siis kontekstist. Samuti on võimalik, et mõned kristlikes väljaannetes ilmunud artiklid 21. sajandi esimesel kümnendil ei käsitlenud otseselt kristlase palverändu, vaid antud ajahetkes ühiskonnas oluliste inimeste kogemusi. See oli ootamatu ja huvitav asjaolu, mis vääriks edaspidi võib-olla rohkem tähelepanu.

Käesolevas töös uuriti palverännujutustusi ajakirjanduses. Edaspidi oleks huvitav

uurida ka eesti keeles ilmunud palverännuraamatuid, mis inimesed ise kirja on pannud ning ühe inimese palverännulugu erinevates meediakanalites või eravestlustes eesmärgiga mõista, kas palverännujutustuse sisu püsib ühesugusena või sobitatakse seda vastavalt olukorrale

Kristlike ja sekulaarsete väljaannete palverännulugude motiivide valguses võib öelda, et esimesed jätkavad tavapärast kristlikku palverännutraditsiooni, ent teistes ilmunud palverännulugude motiivid peegeldavad lisaks palverännu iidsele tuumale – liikuda pühasse paika, ka tänapäeva inimeste jaoks aktuaalseid teemasid – argielus erakordse füüsilise liikumise kaudu eneseületamist ja selle kaudu tunnustuse saamist; vajadust tegeleda hingeliste probleemidega ja elu pöördepunktides tekkiva ebakindlusega.

Ajakirjandus kajastab palverännakuid positiivselt, andes kaasa nende ajaloolise ning kristliku tausta ja julgustades inimesi palverännuteele asuma. Pühasse paika viiv teekond ning seal viibimine on inimese jaoks Jumalale lähemale viiv, tervendav, tasakaalustav ning elumuutva mõjuga juhul, kui inimene niisuguse motiiviga teele läheb.

SUMMARY

The title of this master thesis is „Estonian pilgrimage stories in the media in the first decades of the 21st century” („Eestlaste palverännakujutustused 21. sajandi alguskümneajanduses”).

The aim of this master thesis is to study the coverage of pilgrimage as one of the phenomena of the 21st century vernacular religion in the Estonian press. The differences in the descriptions and motives of pilgrimage stories published in the Christian and secular press are compared to explore how the Christian and secular publications reflect people's personal pilgrimage stories in the first decades of the 21st century.

Pilgrimage started to become popular again in the European Christian cultural space in the 1980s. The pilgrimage to Santiago de Compostela, or *Camino de Santiago*, played an important role in this. The popularity of pilgrimages has grown among Christians as well as secular people. In Estonia, too, individuals search for and discover destinations related to medieval pilgrimage and the spirit of prayer and repentance. The same rediscovery takes place on the level of large institutions, including both Lutheran and New Protestant congregations.

The thesis consists of two parts. The first part deals with different approaches to pilgrimage practice, aspects of the pilgrim's personality and pilgrimage motives in history, and looks at the pilgrimage landscape in modern Estonia. The second part deals with the comparison of Christian and secular publications. The Christian and secular pilgrimage stories are compared, and differences and similarities in story descriptions and motives are examined.

Pilgrimage is a multifaceted phenomenon that fascinates Christians and non-Christians alike. It provides an opportunity to increase ecumenical understanding and missionary work, and to create a bridge between the church and society. It is worship, liturgy, praying on foot and asceticism. A pilgrimage to a holy place helps to establish faith, strengthen the relationship with oneself, God, and fellow Christians. It is also a phenomenon that reflects the individualization of religion, an

opportunity to perceive the world unambiguously and simply in a modern, fragmented society. These approaches share the understanding that pilgrimage is a movement, physical and spiritual, to a specific destination, a holy place, to God.

A pilgrim is a pathfinder who, following in the footsteps of Christ, is heading to his eternal home. His role model is Abraham, who left his home, his homeland, and his family. A pilgrim is a stranger who depends on the hospitality of others and has no place on Earth.

The pilgrim sets off for a specific reason and purpose. Throughout the centuries, the main reason has been the desire to go to a holy place, to honour saints, martyrs, Christ, God. We have gone on pilgrimage out of regret, gratitude, and for intercession. But also for adventure and curiosity or in order to escape from responsibilities. Pilgrimages have been used as punishment and a fee has been paid to somebody to go on a pilgrimage on behalf of somebody else.

One possible way to understand a certain phenomenon or process in history is to investigate documents related to a particular era. In the 21st century, significant means of information are newspapers, journals and their publications on the web.

To answer the research questions, personal pilgrim stories in Estonian secular and Christian publications were analysed using the method of grounded theory. The secular publications that were investigated were *Eesti Ekspress*, *Postimees*, *Õhtuleht*; the Christian publications were *Eesti Kirik* and *Teekäija*. The sample was composed of articles about pilgrimage on the web, by using Google search and by investigating the archives of the above mentioned newspapers and related web portals. From them personal stories in the form of interview or travel story were selected. The sample consisted of 39 articles of secular publications and 11 articles of Christian publication. Articles were first analyzed according to the, section and year. Thereafter the motives presented in the stories were investigated.

In the first two decades of the 21st century, the topic of pilgrimage has been increasingly discussed in Estonian Christian and secular publications, which reflects the popularity of this topic among readers. Pilgrimages have been written about in the context of history, culture and tourism. However, the focus is on people's

personal pilgrimages, published in the form of interviews or travel stories. Pilgrimage stories can be found in various sections of the publications, but mainly in travelogues and relationships sections. Pilgrimage stories give the background of the person who went on the pilgrimage, and describe the motives for going on a pilgrimage. They talk about the pilgrimage destination and things experienced on the journey. People's personal religious or spiritual experiences, or even the experience of self-transcendence seem to be an increasingly important piece of information to share in the press. The effects of social processes could also be observed in the publication of the respective articles. For example, probably due to the economic crisis, pilgrimage was not a significant topic in the public and in 2011 no pilgrimage-related articles were published. Behind the abundance of 2016 pilgrimage stories in the secular press may have been the pilgrimage of the well-known television people in the 2015/16 season. In the pilgrimage stories published by Christian publications emerged the following pilgrimage motives: travelling to or arriving at the sacred place, being with God, trusting Him, taking a break to be with God, but also travelling with fellow Christians, and reading a book. The motive of mission was also present – in one story it appeared that pilgrimage bridges people and confessions.

Pilgrimage stories published in Christian publications confirm Arne Hiob's claim that pilgrimages are used to strengthen one's faith, to establish a relationship with God and fellow Christians, and to experience the Holy Spirit. The people in these pilgrimage stories travel on different pilgrimage routes and to different destinations, and for them, pilgrimage has a broader content in terms of both the destination and modes of movement. Pilgrimage means an old traditional spiritual exercise that helps to focus on either one specific topic or one specific goal. It is a journey with prayer, regardless of the motive and destination of the journey. A pilgrimage is a journey with God, trusting in Him and following His plan. Most people want to go on a journey with fellow Christians, some want to go alone. In secular publications there was a bigger variety of pilgrimage motives. In the first place was, similarly to Christian publications, travelling or arriving at the sacred place. In the second place was hiking, physical challenge, self-transcendence. In the third place was taking a break and stepping out from the daily routine in relation to overwork, fatigue, also a

need to make a decision in the turning point of life. There were also motives like interest in other people's stories, inspiration from a book or from other people, charity or so-called journalistic experiment.

In secular publications, the essence of the modern pilgrimage is ingrained - the pilgrimage means walking hundreds of kilometers with a backpack, mainly on the St. James Way, the destination of which is Santiago de Compostela. However, the destination of the pilgrimage can also be Rome or the Holy Land and Jerusalem. Another understanding is that pilgrimage is a physical test of oneself, with no destination. Third, pilgrimage is a way to get clarity in your mind, away from responsibilities and everyday life. It is a form of therapy in a situation where you are exhausted or overworked, or at a turning point in life where important decisions need to be made. The reader of the pilgrimage story is almost always introduced to the historical background of the pilgrimage and related events.

It can be seen from the above that the motives presented in the pilgrimage stories published in Christian and secular publications partially overlap. Secular publications share more motives than Christian ones, and there is often more than one reason. Despite the different portrayals of pilgrimage in secular publications, they are still positive, and the main motive for going on a pilgrimage is to reach a holy place, as it has been in previous centuries. Various reasons depending on modern society have been added, such as journalistic experiments or the charitable part of the pilgrimage.

The study found that pilgrimage stories that dealt directly with Christian pilgrimage also appeared in secular publications. This was identifiable through the use of a person's job title in an article or context. It is also possible that some articles in Christian publications in the first decade of the 21st century did not deal directly with Christian pilgrimage, but with the experiences of important people in the society at a given time. This was an unexpected and interesting fact that might deserve more research in the future.

In the light of motives found in both Christian and secular publications it is possible to say that the former continue the Christian pilgrimage tradition, whereas in the latter the pilgrimage motives are mirroring actual or significant themes for people of

today – from self-transcendence by unusual physical activity and becoming praised by it; the need to deal with problems of soul and psyche and last but not least uncertainty felt at the turning points of life.

The press coverage on pilgrimages is positive, including their historical and Christian background and encouraging people to go on pilgrimage. The way to the sacred place and being there brings the person near to the God, is healing and balancing and has a life-changing impact if the person goes on the pilgrimage with this motive.

In this work, the focus was on pilgrimage stories published in the press. In future, it would be interesting to study the books that people have written about their pilgrimage, alongside the pilgrimage story of one person expressed in different media (including private conversations) in order to understand whether the content of the pilgrimage remains the same or changes according to the situation.

ALLIKAD JA KIRJANDUS

ALLIKAD

veebipõhised allikad

Dogmatische Konstitution. *Lumen gentium*. Über die Kirche. [http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_ge.html] 15.01.2020.

Eesti Camino. Palverännutee Tallinna Toomkirikust Läti piirini. [<http://camino.ee/eesti-camino/>] 05.05.2020.

Eesti Jaakobitee Sõprade Selts. [<http://camino.ee/meist/>] 05.05.2020.

Engman, Kristel. Palverännak kui ajastuteülene fenomen. – *Kirik & Teoloogia*. 22.06.2012. [<https://kjt.ee/2012/06/palverannak-kui-ajastuteulene-fenomen/>] 02.04.2020.

Foskolou, Vicky. Eine Reise zu den Wallfahrtsstätten des östlichen Mittelmeerraums: „Souvenirs“, Bräuche und Mentalität des Wallfahrtswesens. – *Peregrinations: Journal of Medieval Art and Architecture* 2/2, 2007, 1–33. [<https://digital.kenyon.edu/perejournal/vol2/iss2/3>] 14.05.2020.

Hollo, Toivo. Palverännak Pühale Maale, 1. – *Maaleht*, 6.05.2012. [<https://maaleht.delfi.ee/arhiiv/palverannak-puhale-maale-1-osa?id=64343279>] 16.04.2020.

Holvandus, Juune. Tiina Ristimets: palverännak on teekond sinus eneses. – *Eesti Kirik*, 22.06.2007. [<http://www.eestikirik.ee/tiina-ristimets-palverannak-on-teekond-sinus-eneses/>] 16.04.2020.

Informe estadístico Año 2016 Oficina del Peregrino [<http://oficinadelperegrino.com/wp-content/uploads/2016/02/peregrinaciones2016.pdf>] 06.05.2020.

Jaama, Eneli. Palveränd - uus elustiil või reisihullus? – *Postimees*, 10.07.2016
[<https://www.postimees.ee/4178805/postimehe-arhiiv-palverand-uus-elustiil-voi-reisihullus>] 15.04.2020.

Johanson, Katrin. Sammudes Igavesse Linna ja enese poole. – *Sakala*, 17.06.2016.
[<https://sakala.postimees.ee/3839673/sammudes-igavesse-linna-ja-enese-poole>]
16.04.2020

Jõelähtme kihelkonnapäevad. – *Eesti Kirik*, 10.08.2016.
[<http://www.eestikirik.ee/joelahtme-kihelkonnapaevad/>] 05.05.2020.

Kambja kirikuõpetaja Andrus Mõttus kuulab tähelepanelikult, mida Jumalal on temale öelda. – *Olevik&Koduvald*, 30.11.2012.
[<https://www.kambja.info/2012/11/30/kambja-kirikuopetaja-andrus-mottus-kuulab-tahelepanelikult-mida-jumalal-on-temale-oelda/>] 15.04.2020.

Kesküla, Kalev. Palveränduri teekond. – *Eesti Ekspress*. 10.04.2002.
[<https://ekspress.delfi.ee/kuum/palveranduri-teekond?id=69009657>] 16.04.2020.

Kultuurilooliste vahepeatustega palverännutee Piritalt Vana-Vastseliina.
[www.palverand.ee] 05.05.2020.

Kõiva, Mare; Kuperjanov, Andres. Druze Tito, Sveti Rilski. Sissevaateid tänapäevasesse palverännakute traditsiooni. – *Mäetagused*, 54/2013, 67–96.
[http://www.folklore.ee/tagused/nr54/koiva_kuperjanov.pdf] 24.03.2020.

Kõiva, Mare; Kuperjanov, Andres; Vesik, Liisa. Sakraalsed paigad – rännakute ja palverändude sihtkohad. – *Mäetagused*, 60/2015, 49–70,
<http://www.folklore.ee/tagused/nr60/pilgrim.pdf>. 02.04.2020.

Luterlik Maailmaliit. Misjon kontekstis: uuenemine, lepitus, võimestamine (3. osa). – *Kirik & Teoloogia*, 20.03.2020. [<https://kjt.ee/2020/03/misjon-kontekstis-uuemine-lepitus-voimestamine-3-osa/>] 05.05.2020.

Oras, Urmas. Palverändurite teekond Muhumaal. – *Eesti Kirik*, 18.09.2019.
[<http://www.eestikirik.ee/palverandurite-teekond-muhumaal/>] 16.03.2020.

Pilli, Einike. “Usutavad unistajad” rändasid Põhjarannikul. – *Teekäija*, 06. - 07.2016. [https://teek.ee/teemad/45-seminar/2067-usutavad-unistajad-raendasid-pohjarannikul] 15.04.2020.

Puidet, Rita. Andrus Mõttus: kogu elu on palveränd. – *Eesti Kirik*, 06.08.2014. [http://www.eestikirik.ee/andrus-mottus-kogu-elu-on-palverand/] 15.04.2020.

Rosenberger, Michael. *Kleine Theologie der Wallfahrt*. [https://www.wallfahrtsservice.de/theologie/kleine-theologie-der-wallfahrt] 02.05.2020.

Salu, Mikk. Palveränd üle Alpide. – *Eesti Ekspress*, 21.06.2016. [https://ekspress.delfi.ee/kohver/palverand-ule-alpide?id=74797999] 15.04.2020.

Sassiad, Tiiu. Roomas sajandite usukogemust avastamas. – *Teekäija*, 11/2014. [https://teek.ee/teemad/30-reisikiri/1432-roomas-sajandite-usukogemust-avastamas] 15.04.2020.

Schwede, Kristel. Palverännaku eesmärgid on erinevad. – *Elukiri*, 5/2010. [http://camino.ee/wp-content/uploads/2014/10/Kristel-Schwede.-Palverännaku-eesmärgid-on-erinevad.pdf] 16.04.2020.

Siimets, Tiina. Palverännak. – *Eesti Kirik*, 06.04.2007. [http://www.eestikirik.ee/palverannak/] 16.04.2007.

Silm, Sander. Vana-Vastseliina muutub jälle palverännakute sihtkohaks. – *Lõunaleht*, 16.11.2017. [http://www.lounaleht.ee/index.php?page=1&id=22911] 05.05.2020.

Strömpl, Judit. & Lepik, Krista. Põhistatud teooria. *Tartu Ülikooli sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaasi kodulehekülg*. [https://sisu.ut.ee/samm/pohistatud-teooria]. 10.04.2020.

Tammaru, Evelin. Püha Bernardi päevad toimusid juba kuuendat korda. – *Maaleht*, 19.09.2011. [https://maaleht.delfi.ee/arhiiv/puha-bernardi-paevad-toimusid-juba-kuuendat-korda-Id=57385856] 05.05.2020.

Teeliste Kirikud. [http://www.teelistekirikud.ekn.ee/2019/] 05.05.2020.

Tiigivee, Daire. Läksin ega kahelnud, sest Jumal kutsus. – *Teekäija*, 09/2018. [<https://teek.ee/teemad/30-reisikiri/2297-laeksin-ega-kahelnud-sest-jumal-kutsus>]

16.04.2020.

Viita-Neuhaus, Anu; Meilbaum, Meelis. Paavsti visiidi ootuses: palverännak Viru-Nigula Maarja kabeli juurde oli kantud palvest. – *Virumaa Teataja*, 25.08.2018.

[<https://virumaateataja.postimees.ee/6141221/video-ja-galerii-paavsti-visitidi-ootuses-palverannak-viru-nigula-maarja-kabeli-juurde-oli-kantud-palvest>]

05.05.2020.

Teder, Tauno. Kolme vanderselli palveränd Kuremäele. — *Virumaa Teataja*, 23.07.2003. [<https://virumaateataja.postimees.ee/2427231/kolme-vanderselli-palverand-kuremaele>]

16.04.2020.

Toompuu, Tauno. Kord tõuseb Koidutäht, too tõeline Koidutäht. – *Virumaa Teataja*, 13.04.2006. [<https://virumaateataja.postimees.ee/2285091/kord-touseb-koidutaht-too-toeline-koidutaht>]

16.04.2020.

Toompuu, Tauno. Kontuurid palverännuteelt Santiago de Compostelasse. – *Eesti Kirik*, 04.02.2015. [<http://www.eestikirik.ee/kontuurid-palverannuteelt-santiago-de-compostelasse/>] 15.04.2020.

Vaher, Anna-Liisa. Teel Santiago de Compostelasse. – *Eesti Kirik*, 02.10.2019. [<http://www.eestikirik.ee/teel-santiago-de-compostelasse/>] 16.04.2020.

Vilipo, Jaanika. Peapiiskop ületas ennast palverännakul: hoolimata kohutavast valust teadsin, et ma jõuan kohale. – *Õhtuleht*, 9.12.2019.

[<https://elu.oh tuleht.ee/985352/peapiiskop-urmas-viilma-uletas-ennast-palverannakul-hoolimata-kohutavast-valust-teadsin-et-ma-jouan-kohale>] 16.04.2020.

Vilumaa, Hedi. Retriit, mis see tähendab ja kuidas sünnib. – *Eesti Kirik*. 24.08.2010. <http://www.eestikirik.ee/retriit-mis-see-tahendab-ja-kuidas-sunnib/>. 16.03.2020.

Virro, Keiu. Camino de Santiago - lugude tee. – *Elu24*, 15.09.2013. [<https://reisile.elu24.ee/2050732/camino-de-santiago-de-compostela-lugude-tee>]

15.04.2020.

Virro, Keiu. Reisilugu: minu viis Camino de Santiago palverännakut. – *Anne & Stiil*, 11.06.2017. [https://lood.delfi.ee/annestiil/elustiil/reisilugu-minu-viis-camino-de-santiago-palverannakut?id=82324222] 15.04.2020.

Vunk, Aldur. Palverännakud kinkisid kaasajale turismitööstuse. – *Pärnu Postimees*. 15.06.2005. [http://www.parnupostimees.ee/2116463/aldur-vunk-palverannakud-kinkisid-kaasajale-turismitoostuse] 02.05.2020.

E-kirjad

Sepp, Tiina e-kiri Jane Vain'ile. 10.05.2020.

KIRJANDUS

Ahtola, Janne. Organisoitua pyhiinvaellusta. Palestiina brittien ja venäläisten matkakohtena 1880-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan. – *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja*, 86, 1996. Toim. H. Mustakallio. Helsinki: SKHS 1997, 175–188.

Bornhöhe, Eduard. *Usurändajate radadel. Reisipildid Türgimaalt, Palestinast, Egiptuses, Kreeka- ja Itaaliamaalt*. Tallinn: Futu Print OÜ, 2012.

Bowman, Marion; Sepp, Tiina. Caminoisation and Cathedrals: replication, the heritagisation of religion, and the spiritualisation of heritage. – *Religion*, 1/49, 2019, 74–98.

Brière, Jean. Biblische Wurzeln der christlichen Wallfahrt. – *Auf den Wegen Gottes. Die Geschichte der christlichen Pilgerfahrten*. Hg. Henry Branthomme; Jean Chélini. Paderborn: Bonifatius, 2002, 24–45.

Charmaz, Kathy. *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. Los Angeles; London; New Delhi; Singapore: SAGE, 2006.

Engman, Kristel. Palverännakule Jumalaga, sinna ja tagasi. - *Lehed ja tähed 7. Rännakud ajas, looduses ja teaduses. Looduse ja teaduse aastaraamat*. Koost. Ulvar Käärt; Indrek Rohtmets. Tallinn: MTÜ Loodusajakiri, 2014, 88–105.

Gamper, Markus; Reuter, Julia. Pilgern als spirituelle Selbstfindung oder religiöse

Pflicht? Empirische Befunde zur Pilgerpraxis auf dem Jakobsweg. Hgg. St. Jakobusbruderschaft Trier. *Abenteuer Pilgern. Ein populäres Thema interdisziplinär erforscht*. Würzburg: Echter, 2017, 77–108.

Goyarrola, Raimo. 20 vuotta yhteisestä julistuksesta vanhurskauttamisopista uskon kautta: entä nyt? – *Reseptio*, 1/2020, 61–64.

Grün, Anselm. *Auf dem Wege. Zu einer Theologie des Wanderns*. Münsterschwarzach: Vier-Türme-Verlag, 2008,

Hiob, Arne. *Püha Maa, juudid ja Jeesus*. Tallinn, Johannes Esto Ühing, 2012.

Lienau, Detlef. Sich erlaufen. Pilgern als Identitätsstärkung. – *International Journal of Practical Theology*, 13/2009, 62–89.

Lienau, Detlef. Bewegte Religion – Eine Interview-Studie zur religiösen Erfahrung von Pilgern. Hgg. Andreas Heuser; Claudia Hoffmann; Tabitha Walther. *Erfassen — Deuten — Urteilen. Empirische Zugänge zur Religionsforschung*. Zürich: Theologischer Verlag, 2013, 113–136.

Lienau, Detlef. *Religion auf Reisen. Eine empirische Studie zur religiösen Erfahrung von Pilgern*. Hgg. von Wilhelm Gräb, Michael Meyer-Blanck. *Praktische Theologie und Kultur 24*. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder GmbH, 2015.

Lienau, Detlef. Fragile Rituale beim Pilgern. — *Liturgie und Kultur*, 2/2017, 66-74.

Lienau, Detlef. Individualisierung der Religion? Pilgern zwischen religiöser Subjektivität und Autonomieverlust. — *Zeitschrift für Religionswissenschaft*, 1/26, 2018, 85–107.

Markschies, Christoph. *Das antike Christentum. Frömmigkeit-Lebensformen-Institutionen*. München: Verlag C.H. Beck oHG.

Pelner Cosman, Madeleine. *Keskaja leksikon*. Tallinn: Perioodika AS, 2001.

Pullan, Wendy. Intermingled Until the End of Time: Ambiguity as a Central Condition of Early Christian Pilgrimage. *Pilgrimage in Graeco Roman & Early Christian Antiquity*. Eds. Jan Eisner; Ian Rutherford. Oxford: Oxford University

Press, 2005.

Rohtmets, Priit. *Eesti usuelu 100 aastat*. Riigikantselei, AS Postimees Grupp, Post Factum, 2019.

Rosenberger, Michael. *Wege, die bewegen. Eine kleine Theologie der Wallfahrt*. Würzburg: Echter Verlag GmbH, 2005.

Rottloff, Andrea. *Stärker als Männer und tapferer als Ritter. Pilgerinnen in Spätantike und Mittelalter*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2007.

Saard, Riho. *Kristluse ajalugu selle algusest tänapäevani*. Tallinn: Argo, 2013.

Schwaderer, Isabella. Pilgern – eine religionswissenschaftliche Einordnung eines zeitgenössischen Phänomens. – *Theologie der Gegenwart*, 2/62, 2019, 96–101.

Sepp, Tiina. *Palverändurid ja turistid teel Santiago de Compostelasse*. Tartu Ülikooli magistratöö. Juh Ülo Valk, Tartu, 2005.

Sepp, Tiina. *Pilgrim's reflections on the Camino de Santiago and Glastonbury as expressions of vernacular religion: fieldworker's perspective*. Tartu Ülikooli doktoritöö. Juh Ü. Valk. Tartu, 2014.

Sepp, Tiina; Rimmel, Atko. The Pilgrimage Landscape in Contemporary Estonia: New Routes, Narratives and Re-Christianization. *Numen*, 2020. (ilmumas)

Sokk, Epp. *Palveränd Jaakobiteel: Ajalugu ja tänapäev ning eestlased sellel teel*. Eesti Metodisti Teoloogiline Seminari diplomitöö. Juh I.Kurg, 2012.

Vain, Jane. *Palverännakute kajastamine Eesti sekulaarses ajakirjanduses*. Eesti Metodisti Kiriku Teoloogilise Seminari diplomitöö. Juh I.Kurg, 2015.

Vunk, Aldur. *Jeesus läks maal kõndimaie. Ristisõjad ja palverännakud Eesti keskajal*. Tallinn: Argo, 2005.

Vunk, Aldur. Vana-Liivimaa palverännakud. Riho Saard. *Ristitud eestlane. Kristluse ajalugu Eestis keskajast tänapäevani*. Tallinn: Argo, 2018, 65–68.

Wolf, Notker. *Wohin pilgern wir?. Alte Wege und neue Ziele*. Reibek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2011, 30.